

ממסעות הפלמ"ח עד המוצ'ילר

מאת שפרן נסיה

נסיה שפרן היא עיתונאית וחוקרת, מלמדת בקולג' פרנקלין ומרשל בפנסילוניה, משלימה ספר מחקר על המסעות לפטרה בשנות החמישים

התרמילים של הדור האחרון עדיין נושאים עמם את אתוס המסע הארצישראלי בדרכי דרום אמריקה והמזרח הרחוק. אבל התרמיל, שהיה טעון פעם בזיכרונות היסטוריים ולאומיים דחוסים, מתמלא בתכנים חדשים. נותר לראות אם התכנים הללו ישנו את אופי התרמילאות במידה כזאת, שאי אפשר יהיה עוד לראות בטרק המשך למסע הארצישראלי

חיבור זה סוקר בקצרה את תקופתה הראשונה של תופעת התרמילאות, אך עיקר עניינו בהיבט אחד מסוים של טיולי התרמיל: התרמילאות כהמשך של הטיילות הארצישראליות, שהתפתחה בתקופת היישוב ושהגיעה לגיבושה בשנות הארבעים, בעיקר במסורת המסעות של הפלמ"ח, והתמסדה בשנות העיצוב של המדינה. החיבור מבוסס על שישה חודשי נסיעה בדרום אמריקה, בשנת 1989, אשר במהלכה ניהלתי עשרות שיחות עם תרמילים; על ספרים, יומנים ומכתבים שכתבו תרמילים, בעיקר מדרום אמריקה; ועל דיווחים עיתונאיים ועל חלק מעבודות המחקר שנכתבו על הנושא.

תופעת התרמילאות, שהפכה בדור האחרון לגורם מרכזי בחברה הישראלית, היא מורכבת ורבת פנים. היא זכתה כבר להסברים רבים, לא אחת מנוגדים. יש הרואים את הטיול הגדול כהמשך ישיר של השירות הצבאי. אחרים רואים בו אנטייתזה מובהקת לחוויה הקולקטיבית הישראלית של הצבא; יש הרואים במסע התרמילאי מרד במסלול הקבוע של בית-ספר-צבא-אוניברסיטה-חתונה-עבודה-ילדים; אחרים רואים בו שלב נוסף במסלול החיים הישראלי, ממוסד כמו השלבים האחרים (שפרן, 2000).

התקשורת החלה ללוות את התרמילאות כבר בראשית שנות השמונים, אבל רק בשנים האחרונות, כ-20 שנה לאחר תחילתה, החלו לחקור בכלים אקדמיים את תופעת טיולי התרמיל. כמה וכמה עבודות לתואר שני ושלישי נכתבו ממש בשנים האחרונות על התרמילאות, בעיקר במחלקות לפסיכולוגיה, סוציולוגיה ואנתרופולוגיה. את רוב המחקרים כותבים צעירים, שישראל שלפני עידן התרמילאות אינה זכורה להם באופן אישי. התרמילאות נתפסת בעיניהם כתופעה מובנת מאליה, שלב הכרחי במסלול החיים הישראלי, והם חוקרים בעיקר את השפעותיה על הצעירים המטיילים ברחבי העולם. רבים אחרים, בעיקר בני הדור שהגיע לבגרותו בתקופה הטרומית תרמילאית, מתקשים להבין את התופעה. בפברואר 2004 חולץ התרמילאי גיא גבאי, שנעלם בפטגוניה ותעה בה כחודש ימים, על ידי מסוק צ'יליאני. תגובתו של קורא "מעריב" לידיעה זו משקפת ודאי תחושה של רבים: למה לעזאזל נמשכים בנינו להרפתקאות מסוכנות כאלה? האם מישהו שאל פעם מהיכן גודל הצימאון הזה?

בעולם, סוף שנות השישים ותחילת שנות השבעים היו שנות השיא בטיילות בינלאומיות של צעירים. אלה היו השנים של מרד הסטודנטים, שנים של התנסויות ושל חיפושים אחר צורות חיים חדשות: חיי קומונה, אהבה חופשית, סמי הזיה, ובין כל אלה גם נדודים בעולם. צעירים אמריקאים ואירופאים העמיסו על הגב את התרמילים הענקיים עם מסגרות המתכת ויצאו לגלות את העולם. גם ישראל היתה יעד נכסף.

בארץ לא הבשילו אז עדיין התנאים להיווצרות שכבת צעירים שמסוגלת לקחת פסק זמן מן החיים ולשוטט תקופה ממושכת ללא מטרה מוגדרת. נודות של צעירים מוגבלת מטבע הדברים לחברות השפע, שום חברה ענייה אינה יכולה לאפשר לצעירה חופש כזה. רק בעשור שלאחר מלחמת ששת הימים נכנסה ישראל לעידן השפע. עבודות בנייה בהיקף עצום, עבודה ערבית זולה, סיוע אמריקאי, תנועת תירות ערה, כל אלה הביאו לשפע כלכלי וליצירת מעמד בינוני מבוסס. באותן שנים החל להגיע לבגרותו הדור הראשון שנולד להורים בני הארץ, הורים שנולדו בישראל או באו אליה בגיל צעיר. המדובר בדור הנכדים של רוב המהגרים המרכיבים את אוכלוסיית ישראל: העליות ההמוניות מארצות אירופה ומארצות האיסלאם בעקבות השואה והקמת המדינה.

הדור שצמח עם המדינה, זה שהגיע לבגרותו בשנות השישים, היה דור של בני מהגרים. לילדיהם של פליטי השואה

בוודאי היה חופש פעולה מצומצם מאוד. היו אלה ברובן משפחות מצומקות, ללא העורף המגוון של המשפחה המורחבת, סבים וסבתות, דודים ודודות, שרובם אבדו בשואה. לילדיהם של משפחות מזרחיות, רובן משפחות מרובות ילדים, ודאי לא היו הרבה אפשרויות. במשפחות מהגרים יש לחץ כבד להסתדר בחיים: לרכוש מקצוע, להקים משפחה, ולהיכנס בהקדם האפשרי אל חובות עולם המבוגרים. כמעט כל מי שהגיע לבגרותו בארץ בשנות השישים היה חשוף ללחצים מהסוג הזה. בקצרה, הילדים שבגרו עם המדינה, ילדים שעוד זכרו את פחוני המעברה ואת העבודות היזומות, את ימי הצנע והשוק השחור, לא היו מועמדים טבעיים להעמיס תרמיל על שכם ולקחת פסק זמן מהחיים. לשם כך, כנראה, יש צורך בדור שגדל בשפע כלכלי מסוים.

ואכן, נכדי המהגרים גדלו במשפחות חזקות יחסית. הוריהם נולדו או לפחות גדלו בארץ, הם עברו את מערכות החינוך והצבא והכירו אותן מבפנים, ולא היו זקוקים לעזרת ילדיהם באותו אופן שהוריהם המהגרים נזקקו להם. לא זו בלבד: ההורים בני הארץ היו חזקים ומבוססים דים לא רק לעזור לילדיהם להגיע לחו"ל, אלא גם לחלץ אותם משם בשעת צרה. מי שגדל במשפחת פליטים הנאבקות על קיומה לא היה מעלה על הדעת להסתמך על בני משפחתו במקרה של הסתבכות כלשהי מחוץ לישראל. השגשוג הכלכלי במדינה איפשר ליותר ויותר צעירים וצעירות לעבוד בכל מיני עבודות שאינן דורשות הכשרה מקצועית ולחסוך כסף לנסיעה. על העבודות האלה, ניקיון, מלצרות וגננות, התחרו בדור הקודם מפרנסי משפחות.

היתה גם השפעה חיצונית אחת חשובה: השפעת המתנדבים הזרים בקיבוצים. כשהגיעו ראשוני המתנדבים לארץ, בעקבות נצחון מלחמת ששת הימים, לא היתה החברה הישראלית בשלה מכל הבחינות לשלוח את צעירה, שהיו בני גילם של המתנדבים, לשוטטות חסרת תכלית בעולם. השפעת המתנדבים חילחלה בהדרגה. מטבע הדברים הושפעו בעיקר בני הנוער בקיבוצים, והיו גם מי שאימצו את המתנדבים כמודל חיקוי. מכל מקום, יש להניח שאלמלא בשלו התנאים הפנימיים, היתה תופעת המתנדבים נותרת מנותקת מהניסיון הישראלי. עובדה היא שצעירי העולם השלישי, שחלקם באים במגע הדוק עם תרמילאים, אינם הופכים לתרמילאים בעצמם.

בנוסף לתנאים הכלכליים והחברתיים, היו גם גורמים פוליטיים שלא איפשרו את התפתחותה של תופעת התרמילאות בעשור שבו צעירי העולם המערבי יצאו לכבוש את העולם. מלחמת ששת הימים היתה החוויה המעצבת של בני הדור הראשון שגדל בישראל העצמאית. המדינה כולה נסחפה אז בתאוות גילוי אדירה של השטחים הלא נודעים: החל במיטיבי לכת שחתרו לגלות את הוואדיות והנזקיקים הכי נסתרים בגולן ובחצי האי סיני, וכלה בסבתות שנסעו בטיולים מאורגנים של מועצות הפועלים לרמה ולגדה, כפי שנקראו אזורים אלה באותם ימים. שיכרון השטחים החדשים היה בשיאו בשנים הראשונות שאחרי המלחמה, אך לא שכך עד למלחמת יום כיפור.

מלחמת יום כיפור היתה, לדברי כמה מראשוני התרמילאים, הדחף הראשון לטיולים תרמילאיים. קשה לקבוע בוודאות עד כמה השפיעה החזרת סיני על התפתחותה של התרמילאות, אך קיימת סמיכות זמנים בין השתיים. החזרת סיני למצרים נטלה מישראל את היעד הקוסם ביותר למטיילים הרציניים, יעד שאליו התקשרו הטיילים המובהקים בקשר רגשי עמוק. רבים מהם חשו שאין כבר לאן ללכת. הרגשה דומה היתה גם למטיילים שנחשפו לסיני ב-1956, אבל אז הגיעו רק מטיילים מעטים לסיני, שכן חצי האי הוחזר למצרים לאחר חודשים ספורים. ההחזרה השנייה של חצי האי סיני נעשתה לאחר כעשור ומחצה. זהו פרק זמן ארוך דיו, בעיקר לצעירים שזכרו רק במעומעם את הארץ ללא חצי האי סיני, להתקשר אל המקום.

לדברי מנחם מרקוס, טייל ואיש שמורות הטבע, "האזור שבו היה לאנשים כמוני, שהיו מטורפים לעניין של גילוי ארץ חדשה, המרחב להתבטא בו, להכיר, ללמוד, לגלות עולם, היה בעיקר סיני ולא הצלחנו לגמור אותו. ... זה היה סוג של הזרקה, אופוריה מתמשכת, לראות באיזה מרחבים אתה יכול לנוע, בלי ויזה, בלי שומרי גבול ובלי רכבות. עולה על אוטובוס של אגד, נוסע לנואיבה, יוצא לשבוע של מסע, בא הביתה לשלושה ימים, חוזר לסנטה קתרינה" (שגב, 2001). הסופר צור שיזף נתן ביטוי ספרותי להווי ההוא של סיני בספרו "נמר בהרים", אשר מבחינות רבות הוא שיר קינה לסיני האבודה. מחוז חפצו החדש של אחד מגיבורי הספר הוא דרום אמריקה: "קוצ'במבה, קוסקו, סלוואדור, פוטוסי, אריקפה, הונקאיו" (שיזף, 1988).

בשנות השמונים החלה כבר תופעת התרמילאות להתבסס. מלחמת לבנון, האינתיפאדה וכל הקזות הדם האחרות הגבירו את המגמה הזאת. "באמצע שנות השמונים בישראל, לבנון, אינתיפאדה, קיבלנו בעצם את שנות השישים כמו שהן נראו בשנות השבעים באמריקה: חלום שבור", כתב הסופר ומבקר התרבות גדי טאוב על בני דורו, שהגיעו לבגרותם באותן שנים והפכו את התרמילאות לתופעה המונית (טאוב, 2003).

טיולי התרמיל החלו בדרום אמריקה בקנה מידה קטן מאוד. "הסתובבתי בדרום אמריקה במשך שנה וחצי ופגשתי אולי

20 ישראלים. רק בקרנבל של 77' היתה פריצת דרך, כשהגיעו עשרות רבות. אבל בתקופה שאנחנו יצאנו היו רק בודדים", זכר מוש סביר (חילו, 1998). בשנים הראשונות היה זה גרעין קשה של בני קיבוץ ויוצאי יחידות קרביות, שיעקב העליון כינה אותם "אבירי מסדר המוצ'ילרוס". באותה שנה, 1980, שהו עלפי ההערכה כ-400 תרמילאים ישראלים בדרום אמריקה. טיולי התרמיל כבר היו אז עובדה בשטח. אבל אז, בזמן אמת, קשה היה לנחש שהתרמילאות, מונח שלא היה אז בשימוש, תהפוך לתופעה המונית. פרופ' אמוץ זהבי, ששוטט אז בג'ונגלים של דרום אמריקה לצורך עבודתו כחוקר ציפורים, התייחס אל התופעה כאל אופנה חולפת:

"כשאדם אומר: הייתי בג'ונגלים של אמריקה, הוא נעשה מיוחד, הוא עשה דבר שהרוב לא עשה. במידה מסוימת אני יכול למצוא דמיון בינם לבין חברי שביקשו ללכת, בשעתם, לפטרה שבירדן. אם הנסיעה לאמריקה הדרומית לא היתה עושה את הנוסע ל'פירמה', לא היו נוסעים. הרי מלבד אמריקה הלטינית, יש עוד מקומות מרתקים בעולם: אוסטרליה, אפריקה, המזרח הרחוק. אולם אליהם אין נוסעים, כי הם לא באופנה" (העליון, 1980).

זמן לא רב אחר כך טייל יוסי גינסברג בדרום אמריקה ובספרו "בחזרה מטואיצי" כתב: "רבים הם הנוודים בדרום אמריקה. הם משתייכים ללאומים שונים. אך יש בהם קבוצה גדולה במיוחד של ישראלים. איני יודע מה הסיבה שישראל מעמידה יותר נוודים בדרום אמריקה מכל לאום אחר" (גינסברג, 1985). כידוע, עד מהרה החלו תרמילאים ישראלים לגלות יבשות נוספות, במיוחד את המזרח הרחוק. התופעה התפשטה בהדרגה והקיפה אלפים רבים של צעירים וגם צעירות. ובניגוד לגל הגדול של תרמילאי סוף שנות השישים, בעיקר האמריקאים, אשר שכך לאחר כעשור, בישראל התמידה תופעת התרמילאות עשור אחר עשור, ועודנה בעיצומה בתחילת המאה ה-21.

"הטיול הצינוני" החל להתפתח כבר בתקופת העלייה הראשונה, כאשר המורים בבתי הספר במושבות הולידו את תלמידיהם לטיולים בסביבתם הקרובה. בתחילת המאה ה-20 הגיעו לארץ רעיונות הצופיות (הסתדרות הצופים בא"י נוסדה ב-1919) אשר סייעו לעצב את הטיול כאתגר גופני. בראשית העלייה השלישית הביאו עמם אנשי השומר הצעיר את תרבות ה"וונדרפול" של תנועת הנוער הגרמנית, שבמרכזה טיולים בחיק הטבע. רעיונות אלה הותאמו לתנאי הארץ ובהדרגה נוצר נוסח טיילות ילידי ייחודי.

המסע הארצישראלי הגיע לגיבושו בשנות הארבעים בפלמ"ח. גיל גרטל, שחקר את תרבות המסעות של הפלמ"ח, כותב כי בימיו הראשונים של הפלמ"ח היה המסע "מבצע הליכה, המאורגן בידי מפקדי היחידה (הפלוגה), כחלק מתוכנית ההדרכה, ובהשתתפות כל חיילי היחידה" (גרטל, 2000). מסעות אלה היו קצרים ביחס, הם נמשכו מיום אחד עד שלושה ימים, ונעשו ביוזמה עצמית של כל פלוגה באזור שבו היתה ממוקמת. מאוחר יותר החלו לעשות מסעות גדולים באזורים מרוחקים. באחד המסעות הללו נפרץ מעלה פלמ"ח בנגב. בראשיתו, אם כך, נתפס המסע כחלק מתוכנית אימונים, אך עד מהרה זכה למעמד מיוחד משל עצמו, וב-1945 כבר נוצרה מסורת של מסעות.

בפלמ"ח, כתבה נתיבה בן-יהודה, "התופעה הזו, ששמה 'מסע', היתה הפעילות הכי קרובה ל'פעולה' ממשית, כלומר לפעולה קרבית. בשנים שהפלמ"ח לא כל-כך השתתף בפעולות צבאיות ורק התכונן לעתיד, המסעות שימשו תרופה בדוקה לשחרור הלחץ שהופעל מלמטה, מצד חברי הפלמ"ח, כלפי המפקדים העליונים" (בן יהודה, 1990). גם שמריה גוטמן, מי שאחראי יותר מכל להפיכת מצדה למקום עלייה לרגל, הדגיש את ההיבט הצבאי של מסעות המדבר: "אני הובלתי אנשים במדבר כי רציתי לחנך אותם להסתגל לתנאים קשים, ללכת מעל תהומות, לפתח אצלם הסתפקות במועט, מאמץ, עזרה הדדית, לא לפחוד" (גל, 1997).

המסע עמד בלב ליבה של ההווה הפלמ"חאית, ובמידה רבה עיצב אותה. לדברי נתיבה בן-יהודה, "ה'מסע' היה דבר גדול מאוד, מלווה ב'קולט' שלם שמספרים עליו אגדות נוצח, על כל מסע ומסע". הפלמ"ח, יותר מכל גוף אחר, העלה את המסע לדרגת מפעל חינוכי מרכזי, ועודד גם את תנועות הנוער הקשורות בו לערוך מסעות באזורים מרוחקים. מסורת זו נמשכה גם לאחר קום המדינה ומצאה ביטוי מובהק במסעות תנועות הנוער: מים-אל-ים, הנגב ומדבר יהודה. מסורת זו השתרשה גם ביחידות המובחרות של צה"ל, שהיו מורכבות אז בעיקר מבני קיבוצים ובוגרי תנועות נוער. במידה רבה הגיע נוסח המסע הארצישראלי למיצויו המלא ביחידות המובחרות לדורותיהן. בצבא נוצרה המזיגה המלאה בין האתגר האישי לאתגר הלאומי.

לצד המסעות התנועתיים, הצבאיים והעממיים, שהמשיכו ישירות את מסורת טיולי הפלמ"ח, החלה להתפתח מסורת של מסעות יחידים וחבורות קטנות. מסורת זו התגבשה בשנות החמישים ומייצגה המובהק ביותר הוא מאיר הר-ציון, שלאחר מסעו הראשון למצדה כתב: "יש לציין כי במסעות גדולים חסרה החוויה שבטיול. אין אתה עומד ברשות עצמך ועושה ככל

העולה על רוחך (...) לכן אין הטיולים ה'מאורגנים' מעניינים ומושכים. סתם לצעוד ככבשה, אין טעם. המסע לא השאיר בי רושם רב, הוא לא היה רק שלי, הוא היה של עוד חמש מאות איש שנמצאו מסביבי במשך כל הדרך, ומנעו הרגשה מיוחדת של טיול ובייחוד טיול למדבר" (הר ציון, 1969). לדברי עוז אלמוג, שחקר את המסעות הצבריים, מסמנת מסורת חדשה זו מעבר מ"עבודת הקודש הקבוצתית", מריטואל המשרת צרכים קולקטיביים, ל"עבודת קודש אינטימית" של יחידים (אלמוג, 1997).

אבל גם במסעות העצמאיים האלה נשמרו בעיקרו של דבר המרכיבים המיוחדים של המסע הפלמ"ח ומסעות תנועות הנוער. המסעות היחידניים ומסעות החבורה הקטנה לא היו שיטוטים חסרי מטרה ברורה בחיק הטבע. היו אלה מסעות מפרקים ומחשלים, אשר תמיד עמד במרכזם יעד כלשהו, טיפוס על הר, אתר היסטורי, מראה נוף מיוחד. יש הרואים את תופעת התרמילאות כהמשך ישיר של סוג המסעות האלה. חיים נוי, שחקר את המסעות הרגליים של התרמילאים, מוצא קשר ישיר בינם לבין מסורת המסעות הרגליים בישראל. בעשרות ראינות שעשה עם תרמילאים, השתקפו נופי ישראל תמיד בסיפוריהם. לא הנופים היומיים שבהם גדלו אותם צעירים, אלא הנופים המוכרים להם מן המסעות הרגליים בארץ, בתנועות הנוער ובשירות הצבאי, ובעיקר הנופים הלאומיים שנוכחו כסמלי המולדת בתרבות הישראלית ומהווים אתרי עלייה לרגל, כדוגמת מצדה ומדבר יהודה. המסעות התרמילאיים, לדבריו, קשורים "בשלשלת תרבותית וחברתית אל מסעות הצברים" (נוי, 2003), ומהווים "פרקטיקה המשכית לכיבוש המקום בציונות". אין זה מקרה, הוא טוען, שדווקא התרמילאות התמסדה כטקס מעבר קולקטיבי בקרב צעירים ישראלים. תחושה דומה, המדגישה היבט שונה של הטיילות, ניתן למצוא במאמר ביקורת שכתבה מיכל בוננו על הספר "נעלם בבהוטן", שבו מתואר מסע חיפוש אחר תרמילאי שנעלמו עקבותיו: "באבות ה'רוחניים' שלהם אפשר לראות את מאיר הר-ציון, שמעון רימון ודומיהם, שהפכו את התעוזה הישראלית וההתגרות בסכנה למיתוס. אלא שהצעירים שמטיילים היום לא מסתפקים במדבר יהודה ובסלע האדום; הם רוצים לכבוש ולהכניע את כל העולם. הצבא מספק את הגירוי הראשוני, ואחרי השירות הצבאי נפתח לפניו העולם כמו תיבת אוצרות רבת פיתויים" (בוננו, 1998). שינויים רבים חלו במשך השנים בסממניו החיצוניים של המסע: מכנסי החאקי הומרו בג'ינס; כובע הגרב וכובע הטמבל הומרו בכובע מצחייה אמריקאי; הנעליים המסורבלות של פעם, שהיה צריך לא אחת להחליף את סוליות העור שלהן במהלך המסע, הומרו בנעלי הליכה עלפי מיטב הטכנולוגיה; שמיכות הצמר הצבאיות הומרו בשקי שינה מרופדים בפוך; תרמילי הקנבס הישנים הומרו בתרמילי היי-טק ובתוכם הציוד המחנאי המשוכלל ביותר. אפילו עצם המונח מסע, או מסע רגלי, הומר בדור האחרון במונח אחר: טרק (trek). דלית שמחאי, שחקרה את נושא התרמילאות הישראלית במזרח הרחוק, תופסת את המלה טרק כחלק מתת-תרבות של התרמילאים, לצד מלים כמו גסט-האוז (אכסניה) או פורטר (סבל נפאלי). נועם כהן, שטייל בדרום אמריקה ב-1989 ונהרג שנים ספורות אחר כך ברמאללה בידי חמאס, הסביר במכתב להוריו מהו טרק: "בין ה'מוצי'לים' נהוג לקרוא לטיול/מסע בן כמה ימים, הנערך בהרים ולא בערים, 'טרק'. זהו בעצם טיול הליכה כאשר האוכל לימים הקרובים והציוד האישי כולל שק שינה, אוהל, מעיל וכו', נישאים על הגב" (נועם כהן, תשנ"ו). ובמכתב לחבר: "טרק הוא פשוט טיול הליכה בן ימים אחדים, מה שנקרא ב'בני עקיבא' מסע, כשכל ציוד ההליכה, השינה והאוכל נמצא עליך". המונח טרק כבר זכה לנגזרות עבריות למהדרין: טרקן ביחיד או טרקנים ברבים הם אלה שעכשיו מטרקים, טרקו בעבר, או יטרקו בעתיד. חיים נוי, שעיקר מחקרו מתבסס על סיפורי טרקים, התרשם שהתרמילאים משתמשים הן במלה טרק והן במלה מסע לציין הטיול הרגלי, אבל המלה מסע "מזכירה במפורש את המסעות הרגליים הממושכים בעת השירות בצבא". אין ספק שאימוץ המונח הלוועזי טרק מעיד על צורך לנתק את המסעות בעולם ממסעות הנוערים והצבא, ולהדגיש כי מדובר בניסיון מסוג חדש. האמנם חדש?

בספרו "הצבר - דיוקן" עוסק עוז אלמוג במה שהוא קורא "המסע הארצישראלי", בניגוד לסתם טיול. קווי ההגדרה שהעלה עוז אלמוג בשרטוט המסע הארצישראלי הם: שהות ארוכה בשטח; מאמץ גופני; ניווט; יעד שחותרים להגיע אליו; כיבוש פסגה או אתר נוף אחר; שטח מבודד; יסודות צבאיים ויסוד של הסתכנות. מניתוח תיאורי המסעות בכתבי הצברים עולים, לדברי אלמוג, שלושה מרכיבי מבחן שהמסע העמיד בהם את המשתתפים בו:

מבחן לחוסן נפשי. המסע נתפס כמבחן אופי וכמדד לאיכות אנושית. המסעות המפרקים בפלמ"ח וביחידות המובחרות העניקו יוקרה למשתתפים בהם, כגודל העינוי כן גודל היוקרה.

מבחן סוציומטרי. המסע הוא מבחן של חברות וערבות הדדית. הקושי הגופני של המסע יצר מצבים קיצוניים של ברירה

בין טובת הפרט לטובת החברים הסובלים לידך, בדומה למבחן תחת אש. הפרת משמעת המים נחשבה לבגידה בקבוצה. **מבחן לפטרויטיזם.** המסע נתפס כמבחן לאהבת הארץ. ההתגברות על הקושי הגופני סימלה את רוח החלוציות הלוחמת. כישלון במסע לא נתפס רק ככישלון גופני, אלא ככישלון אידיאולוגי. המסע היה מעין הצהרת אמונים לאומה ולמדינה. האם מסעותיהם של התרמילאים ברכסי האנדים וההימלאיה עונים לקווי הגדרת המסע הישראלי? בטרק התרמילאי האופייני אפשר למצוא את כל מרכיבי ההגדרה של אלמוג ואת מרכיבי המבחן. הטרק, הנמשך לפעמים שבועות, הוא מבחן לחוסן נפשי. הטרקים, בעיקר הקשים ביותר, מעניקים יוקרה רבה למשתתפים בהם. גם אין ספק שבטרקים האלה עומדים במבחן החברות והערבות ההדדית. ידועים מקרים לא מעטים שתרמילאים ממש העמידו את חייהם בסכנה כדי להציל תרמילאים אחרים במצבי חירום כמו מפולות שלגים, נפילה למערה, או פציעה. מרכיב המבחן השלישי של המסע שמעלה אלמוג הוא הבעייתיות: המסע כמבחן לפטרויטיזם. האם אפשר לראות בטרק בהרי ההימלאיה או בהרי האנדים מבחן לאהבת הארץ? התשובה לשאלה, הנראית במבט ראשון מובנת מאלה, איננה כה פשוטה, תלוי כיצד מפרשים את המושג אהבת הארץ.

כאשר נשאלה אביבה רבינוביץ', לוחמת וסיירת בפלמ"ח, מה היו הכישורים שנדרשו כדי לקחת חלק במסעות, היא ענתה: "כדי לקחת חלק במסע היית צריך להיות בעל כושר טוב ובעל כוח סבל רב, מסוגל לסחוב תרמיל כבד וללכת ברגל חמישה ימים, ביום למות מחום, בלילה לקפוא מקור. הכל היה במסע: סקרנות, הרפתקנות, גיבוש חברתי, חישול הגוף והנפש ופריצה למרחבים; היו בו גם מומחיות בשדאות ובסיירות, בקיאות בתנ"ך, בכתבי ברל כצנלסון ובספרי הגיאוגרפיה של ברסלבסקי וזאב וילנאי. ומעל לכל, אהבת ארץ ישראל עד אין קץ, אהבה ללא גבול" (יובל, 1995). אם נבחן את רשימת הדרישות שהעמידה אביבה רבינוביץ' בפני המטייל של אז, שוב נראה כי את רובן אפשר להחיל גם על התרמילאים של הדור האחרון. רשימת הדרישות הגופניות בוודאי דומה: כושר טוב, כוח סבל רב, יכולת לסחוב תרמיל כבד וללכת ברגל ארבעה חמישה ימים (ואפילו יותר), ביום למות מחום ובלילה למות מקור. זה נכון גם לגבי התכונות מתחום הרוח: סקרנות, הרפתקנות, גיבוש חברתי, חישול הגוף והנפש ופריצה למרחבים, מומחיות בשדאות ובסיירות. נכון שהספרים שמנתה, התנ"ך, ברל כצנלסון, ברסלבסקי וזאב וילנאי, לא יועילו הרבה למטייל הישראלי במעלה ההימלאיה או בשמורת הפיינה. את מקומם תפסו "סאות'אמריקן הנדבוק", "לונלי פלאנט", ואולי יותר מכולם "ספר המטיילים" שכותבים המטיילים עצמם.

כשם שכל מרכיבי המסע הארצישראלי שהעלה עוז אלמוג מאפיינים את הטרק התרמילאי, מלבד מבחן אהבת הארץ המוטל בספק, כך גם כל מאפייני המסע הפלמ"חי שהעלתה אביבה רבינוביץ' הולמים את הטרק התרמילאי, מלבד אחד: "אהבת ארץ ישראל עד אין קץ, אהבה ללא גבול". האם גם לכך נמצאו תחליפים?

בנסיעה של שישה חודשים באמריקה הדרומית, בשנת 1989, ניתנה לי ההזדמנות להתבונן באופי הטיילות הישראליות ביבשת זו. התרשמתי אז שלרוב התרמילאים אין הרבה עניין במקומות הקשורים להיסטוריה של היבשת, גם לא במקומות הקשורים להיסטוריה היהודית. התרמילאים הגיעו למעשה רק למקומות שהקהילה היהודית הציעה להם שירותי חנייה או כמעטחנים, מקום לינה, סדר פסח, או "חוויה" כלשהי.

התרמילאים הפגינו אז בריחה החלטית ונחרצת מכל הרפתקנות בעלת אופי פוליטי. כאשר המחתרת הטרוריסטית "הנתיב הזוהר" הטילה חתה על פרו, הגיעו ישראלים לאזור קוסקו בלבד, שנחשב אז בטוח. בעיר הבירה לימה, במלון שעובדיו שוחחו עמי בעברית, זכר לתרמילאים ישראלים מן העבר, לא שהה אז אפילו ישראלי אחד. המטיילים הישראלים העדיפו לחזור מקוסקו ללה-פאז ומשם לטוס ישירות לאקוודור, ובלבד שלא לשהות בפרו. מטיילים אחרים הופתעו מהחרדה שגילו הישראלים. "הם הרי שרתו בצבא", אמר לי בחור הולנדי, "אז איך זה שהם כל כך אמיצים כשזה מגיע לטיפוס הרים, וכל כך פוחדים מקצת אי שקט פוליטי?"

מדיווחי העיתונות בשנים האחרונות נוצר רושם שתרמילאים ישראלים נוטלים עתה יותר סיכונים מהסוג הזה. ייתכן ששינוי זה נובע מן השינויים שחלו בארץ. תופעת התרמילאות, אף שהיא מתרחשת במחוזות מרוחקים מאוד מישראל, מעוצבת בראש ובראשונה על ידי הניסיונות והחוויות שהתרמילאים מביאים מהארץ. ב-1989 טיילו בפרו בוגרי האינתיפאדה הראשונה. בשטחים שרר אז חוסר ביטחון, אך בישראל גופא שרר אז עדיין ביטחון יחסי. ייתכן שהפיגועים הרבים שאירעו מאז בתחומי הקו הירוק שינו את מושגי הביטחון האישי. "החדשות שאנו מייצרים לא טובות מאלה שמייצרת קולומביה", כותב אלעד פלטיין (פלטיין, 2003) על טרק שעשה ב-1997 בהרי קוקוי בקולומביה, אזור שבשליטת טוריסטים.

לרוב התרמילאים שפגשתי לא היה כמעט עניין בסוגיות החברתיות והפוליטיות של היבשת. מצבם של האינדיאנים, המופלים לרעה גם בארצות שבהן הם מהווים רוב, הטריד רק מעטים. האינדיאנים היו חלק מהתפאורה של היבשת, כמו הפינגווינים, הלמות ופילי הים. לא הרבה השתנה מבחינה זו, כנראה. ספרו של ערן רז "איש הפח", המתאר את החוויה התרמילאית מודל 2002, משקף חוסר עניין מוחלט באוכלוסייה המקומית. קיימת סלידה של ממש ממדינות המרוחקות מאורח החיים המערבי, ובמיוחד בוליביה. טיבו של מקום נמדד בעיקר לפי איכותם, מחירם ויכולת השגתם של השירותים העומדים לרשות התרמילאי: סמים, אוכל, לינה, קניות, נשים המעניקות שירותים מיניים, רצוי בחינם ולכל היותר תמורת סמים. המקומיים הם בראש ובראשונה ספקי שירותים: מלצרים, עובדי מלונות, מדריכים, סבלים, נשים. כבר יש חוקרים של תופעת התרמילאות שמשווים את היחס הזה למקומיים ליחס הישראליים לפלשתינאים.

התרבות המקומית לא ריתקה באופן מיוחד את התרמילאים שפגשתי בניסיעתי. נכון שרבים לומדים ספרדית, אך את זאת ניתן לייחס בראש ובראשונה לצורך מעשי: באמריקה הלטינית, ספרדית היא השפה היחידה שבה אפשר לתקשר עם המקומיים. התרמילאים במזרח, שרבים מהם שוהים תקופות ממושכות בהודו ובארצות אחרות, אינם לומדים את השפות המקומיות. היבט תרבותי אחד שריתק את כל התרמילאים שפגשתי היו החגיגות המקומיות. התרמילאים הישראליים היו מוכנים לעשות מאמצים כבירים כדי להגיע לאיזו פייסטה המתקיימת בעיר זו או אחרת, גם אם זה חייב שינוי ניכר במסלול. בקרנבל בברזיל נפגשים כל התרמילאים ביבשת: ה"גל" העולה מארגנטינה וצ'ילה, וה"גל" היורד מהארצות האנדיות. עם זאת, איש מן המטיילים לא הגדיר את הקרנבל כשיא החוויה שלו בניסיעה. הישראליים הצעירים, ובמיוחד בני ההתיישבות העובדת והיחידות הקרביות, אינם פתוחים ממש להיסחפות טוטלית, עד אובדן החושים.

סייגים אלה באים לידי ביטוי מובהק בסיפורו של גיל קרמר, בן קיבוץ ברור חיל, "נוה מדבר". גיבור הסיפור הוא בן קיבוץ וכן למשפחה ברזילאית במוצאה. הוא מגיע לקרנבל בסלבדור בחברת נערה ברזילאית יפה, ממשפחה טובה, שהכיר בטוילו הקודם בברזיל, עוד לפני גיוסו לצבא, ובמשך ארבע שנים שמר על קשר מכתבים אתה. "הוא רצה להיסחף ולהיטמע בתוך השפע הצהה של נשים מגרות ומוסיקה קצבית. הוא האמין שזאת תהיה חוויית חיים אמיתית. הוא יהיה כולו בתוכה; הקרנבל יעשה אותו לאדם עשיר יותר ומנוסה יותר, כמו אחרי הצניחה הראשונה שלו, בעת שרגליו נגעו בקרקע. הוא ידע, בזמן שקיפל את המצנח, שמשהו חדש נוסף לחייו ומעכשיו הוא עשיר ומנוסה יותר ולכן גם חזק יותר" (קרמר, 1990). הוא מנסה להתמכר ל"אירוע המרהיב, המדהים, המסעיר והספונטני ביותר שיצרה האנושות". הוא מצפה ש"תחושה נפלאה תאחז בו, שגופו ונפשו ילמדו היום פרק חדש". אבל זה לא קורה לו. את בקבוק המשקה שמושיטה לו הידידה הברזילאית הוא דוחה, כי "אני מפחד לצלול בתוך האשליה הזו. לכם מותר לשמוח ולהשתטות. אני בני אחרת. אני לא יכול. אני מפחד". עולים בו אז "געגועים אל המקום בו נולד והתחנך, געגועים אל אותה קשיחות עזה, ואל התנועות הכבדות; אל המעמסה העולה מן המחויבות; אל החרון שיוצק בתוכו את ההרגשה שיש לו גורל שממנו אין הוא יכול לברוח". למחרת הוא עוזב את העיר, בעיצומו של הקרנבל.

תרמילאים רבים נמשכים אל הרעיונות הפילוסופיים של המזרח הרחוק ואל פן הרחוניות הנקשר באזור זה. "זה כמו בעולם העתיק", סיפרה לי בהתלהבות ליעד, ששהתה יותר משנה בהודו. "איפה יש היום מקומות בעולם שמאמינים בהם בהרבה אלים?". ישראלי שלמד בהודו מוסיקה הודית קלאסית הביע רעיון דומה: "יש פה תרבות עתיקה שהיא עדיין משומרת. אנחנו הישראליים באים מתרבות בת אלפי שנים, אבל קצת איבדנו אותה. להגיע לפה ולראות תרבות שנשמרה והתקדמה לאורך אלפי שנים זה חזק מאוד בשביל ישראלים" (יונה, 2004). דלית שמחאי, שראיינה תרמילאים רבים שטיילו במזרח, מצאה שהם פתוחים מאוד לקבלת רעיונות חדשים ולהיכרות של תפיסות רוחניות חדשות. אבל רק אצל מעטים הופכת החוויה הרוחנית לחוויה המרכזית של הנסיעה, ואלה אמנם חוזרים לביקורים נוספים באשראמים ובמזרחים. תרמילאי שנכח בטקס דתי מרשים במנאלי הודה כי "נשאר תמיד תייר שצופה מהצד. לא מנסה להפנים" (שמחאי, 2000). תרמילאית אחרת סיפרה: "רצינו לנסות, לטעום מכל דבר, להיכנס לקטע של המיסטיקה ושל האנרגיות. אבל לא רציתי ללכת עם הבגדים הכתומים האלה. ראינו מלא תרמילאים שהיו בתוך זה, וזה נורא הפחיד אותי. פחדתי מכל ההיסחפות הזאת, מאיבוד העצמי".

סמי הזיה הם בעלי כוח משיכה לחלק מן התרמילאים, אך לפי התרשמותי, זו בשום אופן לא החוויה המרכזית בטיילות הצעירים בדרום אמריקה, גם אם רבים ביקרו ב"חווה של חיימה" באקוודור כדי להתנסות בסם סן-פדרו המופק מצמחי קקטוס. "תאונות" כמובן מתרחשות לפעמים, ולא כולם חזרו בשלום ממסעות הסמים הללו, כפי שלא כולם חזרו בשלום מאיי גלפגוס או מהר וילאריקה. גם לפי מחקרה של דלית שמחאי, שנעשה בשנות התשעים, "השימוש בסמים הוא חלק מההווי של התרמילאים וחלקם משתמשים הרבה בסמים שונים ומייחסים לכך השפעות חזקות עליהם. למרות כל זאת, כל המרואיינים שהתייחסו לנושא טענו שהסמים לא עומדים במרכז החוויה התרמילאית, ושהשימוש בהם אינו גורם מרכזי

בעיצובה".

אלה שעוקבים מקרוב אחר תופעת התרמילאות, בעיקר בהודו, טוענים שהסמים אינם מהווים עוד חוויה נלווית בלבד. לדבריהם, עד אמצע שנות התשעים אכן היתה ההתנסות בנטילת סמים רק נדבך נוסף בחוויית הטיול, אבל בשנים האחרונות צריכת הסמים נעשית יותר ויותר לחוויה מרכזית. חברות הביטוח העוסקות בחילוץ תרמילאים, שבעבר עסקו בעיקר במי שנסחפו במורד נהרות גועשים או נקברו תחת מפולות שלגים, נשלחות שוב ושוב לחלץ תרמילאים ש"התחרפנו" בגלל שימוש בסמים. הישראלים שפגש חיליק מגנוס, ראש צוות חילוץ התרמילאים של חברת הביטוח הראל שילוח, ים במנאלי, בצפון הודו, "לא עושים ראפטינג, לא יוצאים לטרקים, לא עושים כלום. הם מתמקמים בחבורות בגסט-האוסים באזורים האלו, איפה שיש צ'ארס טוב, ורובצים בהם חודשים (...). אנשים נראים במצב אפאתי לגמרי. זו סביבה של אנשים צעירים, בתחילת שנות ה-20 לחייהם, ואין שם שום אווירה מינית. אנשים פשוט נראים כבויים" (סמוחה, 2003). גם לדברי האנתרופולוגית דריה מעוז, שחוקרת את תרבות התרמילאים בהודו, "אופי הטיול השתנה, ואנשים התחילו לעשן סמים מהבוקר עד הלילה".

גם בדרום אמריקה חלו בתחום זה שינויים. התרמילאי ערן רז משרטט ב"איש הפח" תמונה מקיפה של מפת הסמים הישראלית ביבשת בשנת 2002. ערן רז מעולם לא עישן, עד לאחר שחרורו מהצבא. הוא התחיל אמנם לעשן "גראס" כבר בארץ, אך בדרום אמריקה הפכה הסטלה לחוויה המרכזית של הנסיעה. הוא יצא לטיול הגדול של חייו בלי הרבה תוכניות. הוא "הגיע במטרה לראות את הנופים המדהימים, אבל מהר מאוד נפל לטיול בחברת סטלנים כבדים שסירבו לשמוע על משהו חוץ מעישונים" (רז, 2004). בברזיל הוא מתחבר לישראלים המלמדים אותו הלכות גלגול, קיסוס וכל מה שסטלן מתחיל צריך לדעת. עשרה ימים עוברים עליהם בסטלה אחת מתמשכת: "הכל נשכח לפתע, החרמנות, הבנות, העולם, רק אנחנו והג'וינט".

אבל רז אינו נרקומן. הוא מצטייר כצעיר ישראלי טיפוסי בן דורו. עולמו הרוחני ניזון מסרטים כמו "אמריקן ביוטי", ובעיקר מלהקות כמו "נושאי המגבעת", "כנסיית השכל" ו"החברים של נטשה". הוא תרמילאי של אמצע הדרך: הוא משתמש בסמים, אבל הם לא משתלטים לחלוטין על נסיעתו. תמונת השימוש בסמים המצטיירת בספרו היא כזאת: משתמשי סמים כבדים המתרכזים בקולומביה, באכסניות כמו "הבית של יפתח", "מקום לאנשים שהם כבר מעבר לסטלנות רגילה". הוא שומע שם סיפורי זוועה על אנשים שהתחרפנו וגם על בחור שמת ממנת יתר. הוא פוגש שם ישראלים מבוגרים יותר, בסביבות שנות השלושים, שאין להם שום עניין אחר בחיים מלבד סמים. ערן רז התרשם שיותר ממחצית הישראלים שבאים לקוסקו, בעיקר הסטלנים, אינם טורחים אפילו להגיע למאצ'ו-פיצ'ו, אתר התיירות המפורסם ביותר בדרום אמריקה.

התרמילאים הראשונים נשאו בצקלונם את ישראל שלאחר מלחמת יום כיפור והחזרת חצי האי סיני. הם באו ברובם מרקע הומוגני, בני קיבוץ, יוצאי יחידות קרביות וצעירים אחרים שעוצבו באתוס הצברי והפנימו היטב את ערכיו. תרמילאי ראשית המאה ה-21 נושאים בצקלונם את הערכים של מדינת ישראל המופרטת של עידן הגלובליזציה. עיתונאי שטייל בתאילנד ב-1991 התרשם, כבר אז, שחלו חילופי משמרות מסוימים בדרכי המזרח ו"נציגי סירת מטכ"ל פינו את השטח ואת מקומם תפסו פלוגות עורפיות יותר" (חלפון, 1991). הטייל מנחם מרקוס התרשם כי "התרמילאים של היום פחות מתעניינים במסעות הרגליים, יותר מתעניינים בכל מיני גאות" (פה ושם ייתכן שיש אפילו ניצנים של התרסה נגד המסעות הרגליים במקומות הכי נידחים והכי מסוכנים, כמו בסיפורו הקצר והמר של איל שפילמן "מה באמת קורה ביערות הגשם של אקוודור?", שבו ארבעה תרמילאים יוצאים למסע של שבוע במדינת סלבדור שבמרכז אמריקה. המסע נערך בכפרים נידחים, והכי חשוב, כפרים "שרגל אדם מערבי לא דרכה בהם" (שפילמן, 1999). כנופיה של ארבעה שוודים, חמושים מכתרת אותם, ככל הנראה בתיאום עם המדריך המלווה אותם, כל רכושם נלקח מהם, אפילו הבגדים והנעליים, ואחת הבנות נאנסת ארבע פעמים.

זהו סיפור יוצא דופן. לא כך מתוארים רובם המכריע של המסעות הרגליים. שיא החוויה התרמילאית הוא עדיין טיפוס על הר, או טרק ממושך בשמורת טבע מרהיבה כמו הפיינה בהרי האנדים, או רכס אנפורנה בהרי ההימלאיה. "גיבורי" התרמילאים הם עדיין אלה הנמשכים בראש ובראשונה אל אתגרי ההליכה. להשתתף בטרק פירושו לעשות את הטיול "כמו שצריך", כדברי התרמילאי גיא: "אתה לא סתם יושב, באת לפה, נסעת את כל המרחק הזה רק בשביל לשבת באיזה מסעדה ולספר לחבר'ה כמה שאתה מעשן סמים" (נוי, 2003). לב החוויה התרמילאית איננו הביולוגי, הכיף, עשיית חיים. ההליכה היא קשה ומפרכת ובוודאי אינה נעשית לשם הנאה מן הסוג הכיפי. הטרק הוא "מרחב עבודה שיש לכובשו, לחצות ולדעת אותו מקרוב ובצורה יסודית". הטרק הוא למעשה התגלמות החוויה המעצבת של הצעיר הישראלי: חווית

השירות הצבאי, שבמרכז הקבוצה הקטנה והמגובשת העומדת שוב ושוב במבחי סיבולת גופניים ובסיכונים רבים אחרים. בשביל התרמילאים הנחשבים לעילית במדרג החברתי הישראלי, "הטרק הינו ביטוי מזוקק של החוויה התרמילאית". יש לזכור כי גם הפלמ"ח, תנועות הנוער והיחידות המובחרות של צה"ל כללו רק מעטים מצעירי הדור, אבל היו עילית מובילה שהאצילה מערכיה על האחרים.

במהלך נסיעתי שאלתי עשרות רבות של תרמילאים מהו המקום שחוו בו את החוויה הכי עמוקה. הבנות לא נתנו תשובה אחידה. כל הבנים, בלי יוצא מן הכלל, נתנו אותה התשובה: הר וילאריקה. התרמילאי נועם כהן כתב על ההר הזה: "אין ספק שזה אחד המקומות היפים והמיוחדים, גם הטיפוס וגם המראות. הגשמת חלום גדול ואולי שיא השיאים של הטיוול ושל כל מטייל בדרום אמריקה". ההר, הנמצא בדרומה של צ'ילה, מתנשא לגובה של 2,940 מטרים מעל פני הים, ויש לו צורה של הר געש טיפוסי: חרוט סימטרי שקדקודו קטום. ההר התפרץ לאחרונה ב-1985, ומן הפסגה ניתן עדיין לראות את הלבנה המפעפעת בתוכו. הטיפוס לפסגת ההר לא היה קל. מדובר בעלייה תלולה שבחלקה האחרון יש להיעזר בציוד של מיוחד. מזג האוויר באזור הפכפך, ולעיתים קרובות ערפל כבד מכסה את ההר.

היו תרמילאים שניסו את מזלם כמה פעמים. "אני ניסיתי לעלות עליו ארבע פעמים כדי לראות את הלבנה בפנים ובכל הפעמים התכסה ההר בעננים ואי אפשר היה להיכנס ללוע לראות מה קורה שם", סיפר בן קיבוץ (יהושע ארן, 1990). שני תרמילאים ישראלים אחרים ניצלו אז בנס, לאחר שהחליקו על הקרח בירידה מההר. ב-1987 תבע הר וילאריקה את חייהם של שני צעירים ישראלים, אמיר ברקין וגלעד בורשטיין. מאז, התרמילאים נעשו יותר זהירים: רבים החלו לשכור מדריך מקומי וחיכו למזג האוויר המתאים.

גם לחלק מהבנות החוויה היתה עזה במיוחד. הן היו שותפות לחוויה שמאז ימי הפלמ"ח נשים לא שותפו בה: חווית המסע המפרך, שבו הן משתתפות כשוות בין שווים. מה שלא יכלו הבנות האלה להשיג בצבא, הן השיגו בטרק. התרמילאית טל מזרח, שנהרגה מאוחר יותר בבוליביה, תיארה במכתב את תחושת ההישג: "כל העלייה היא על שלג. בהתחלה את מקבלת 'מדים' כאלו מיוחדים ונעליים מיוחדות לטפס על שלג, גרזן שלג ו'אריבה' (למעלה), שש שעות של טיפוס על שלג עד הפסגה. הרבה התייאשו באמצע, כי זה די קשה, אבל אני לא ביישתי את הפירמה, ועליתי עד לקצה קצהו של ההר" (קרן, 1999).

הר וילאריקה נחשב אז לאתר חובה במסלול הישראלי. רוב המטפסים על ההר היו ישראלים וגם מטיילים זרים היו מודעים ל"ניכוסו" של ההר על ידי הישראלים. ישראלים היו מוכנים לשבת בעיירה פוקון הסמוכה שבוע, אפילו שבועיים, ולחכות למזג האוויר המתאים. בעיני מטיילים זרים הדבר נראה תמוה. אני לא התקשיתי להבין מדוע הר וילאריקה היה שיא החוויה של הישראלים. בהר בא למיצויו המלא המסע הרגלי הארצישראלי הקלאסי: אתגר פיזי קשה ומאומץ הנכבש בחבורה מלוכדת. זה היה גם אתגר שיש בו סכנה: הר געש פעיל שהלבה עדיין מבעבעת בו. בטיפוס על וילאריקה בלט במיוחד האלמנט של כיבוש יעד. בניגוד לרוב מסלולי ההליכה, שנמשכים ימים ואפילו שבועות, ולא תמיד עומד במרכזם יעד אחד מוגדר, זה היה מבצע שנמשך יום אחד בלבד, שבו צריך להשקיע את כל הכוחות, ובסיומו מגיעים אל יעד ברור מאוד. היעד, הפסגה, הוא הדבר החשוב.

חיים נוי כתב: "ההשתתפות בטרק מייצגת בסיפוריהם של התרמילאים פעילות קווית ופרוגרסיבית, העפלה שתכליתה הגעה לשיא, לפסגה טופוגרפית החופפת שיא חווייתי". סיפורי התרמילאים מתארים "עלייה ממושכת ומפרכת שבפסגתה הגבוהה נגלה מראה מרהיב ומיוחד המציין את ייחודו של המקום שאליו העפילו התרמילאים". תחושה דומה מתארג גם יוסי גינסברג בספרו "בחזרה מטואיצי": "ההרים זה באמת דבר מיוחד. אתה מטפס ומטפס, ופה בדרום אמריקה הכל כל כך גבוה והחמצן אוזל מהריאות. ובסוף, אחרי כל המאמץ, עומדים על הפסגה ומביטים סביב, במשך חמש דקות לפחות מרגישים כמו מלך העולם". התרמילאי עומרי פינקל, שהגיע לפסגה של הר הואינהפוטוסי בבוליביה, לאחר טיפוס מפרך של ימים אחדים, כתב: "בסביבות השעה 8 הגענו לפסגה. נופים עוצרי נשימה מכים בך מכל כיוון (...) פתאום כל המאמץ והסבל נראים כדאיים לחלוטין. הנוף הקסום נוסך בך אנרגיות לא מצויות ואתה מרגיש, פשוטו כמשמעו, על גג העולם" (פינקל, 2003).

את תחושת כיבוש הפסגה ביטא מאיר הר ציון בימים שהמזרח הרחוק ודרום אמריקה היו מרוחקים מישראל כמו הירח: "שערו בנפשכם שאתם עומדים מול הר האברסט. אתם מחליטים להגיע לראשו. אתם יודעים שיכול להיות שלא תצליחו ואז תמותו במעלה ההר. זה קשה. זה לא נעים. זה מסוכן. אבל אם מצליחים לעלות על ראש האברסט, אם מצליחים להתגבר על כל הקשיים ועל כל הפחדים, אז מגיעים לדרגה העליונה של הנצחון. זאת הרגשה נהדרת. זאת תחושת הנצחון, שאין נפלאה ממנה" (הראל, 1969).

חוסר היכולת לכבוש את הפסגה מעורר אי שקט. בסיום מסעו ביבשת מחליט התרמילאי אלעד פלטיין לטפס על הר וינה

פוטוסי המשקיף על העיר לה-פאז ועל כל האזור סביב, שבו עשה קודם לכן מסע אופניים. הוא מגיע לפסגה ואפילו תוקע בקרח דגל ישראל, אבל מיד הוא מגלה פסגה נוספת, פסגתו של הר אילימני הגבוהה פי כמה וכמה מהפסגה שנראתה לו הכי גבוהה כשהחל את דרכו. "ברור שגם אם חפשתי איזה סוף ברור למסע זה לא נמצא", הוא כותב. "הבנתי שלמסעות אין סוף. מסעות הם בני אלמוות, הם לעולם אינם נגמרים". חוסר היכולת להגיע אל הפסגה הכי גבוהה מודגש עוד יותר בטרקים בהרי ההימלאיה, בצלו של הר אברסט שמחוץ להישג רגלם של התרמילאים. חיים נוי משווה יעד בלתי מושג זה לפטרה, שהיתה היעד הקסום ביותר של הצברים בעשור הראשון של המדינה. זו משיכה אל "מרחב" אחר, בלתי מושג לרוב, מסוכן ואקזוטי.

בספר השירים "מאחרים", שנכתב כ-50 שנה לאחר פירוק הפלמ"ח, ביטא המשורר חיים גורי את אותה נהייה ישראלית אל המסע, אל הדרך, ובמיוחד אל ההרים. בשיר "ההרים" מתואר מסע קשה של שרב ומים אוזלים. אבל הקושי העיקרי של המסע טמון בכך שמעבר להרים הגבוהים מסתתרות כל הזמן פסגות יותר גבוהות, שיש לטפס ולכבוש אותן: "שהרי לכך נוצרנו להיות נעים, לטפס שם עוד, עד אין למעלה עוד" (גורי 2002). המסע האינסופי, כותב גורי, הוא "הספורט הלאומי שלנו (...). התמכרנו לאויב, לאבנים ולקוצים, למכות השמש". ההליכה בהרים הפכה אולי גם לברירה מהמציאות. בשיר "הרי האבן" מתוארה המשורר בערוב ימיו: "אני שב, נושא עיני אל ההרים. אני שב אל ההרים ההם". גם לקראת הסוף המתקרב: "שם מפלטי ומשגבי. שם ראשיתי. שם שבנו וצעדנו כל אותו הלילה לראות מעל כל על את השחר העולה להתראות בדם עם הידוע". המסע, שמטרתו היא בדרך כלל טיפוס על הר גבוה, הפך לטבע שני, למקום מפלט, מקום שבו מחפשים את התשובה לחידת החיים: "פה אנשים נושאים עיניהם אל ההרים כאילו הם תשובה".

את חוויית המסע משלימים ערבי שירה ספונטניים הנמשכים עד שעה מאוחרת בלילה, במקומות שבהם מתאכסנים ישראלים. מישוה עם גיטרה (שהחליפה את האקורדיון, שהחליף את המפוחית) מוליך את החבורה משיר לשיר, גם אם השירים ברובם כבר אינם שירי ארץ ישראל היפה. בערב, בחדר מלון בסנטיאגו בירת צ'ילה, צעירה אחת אמרה לי שערבי שירה כאלה הם החוויה היפה ביותר של הנסיעה. מעין מסע רעים מתמשך, אולי המסע האחרון לפני הכניסה לעולם המבוגרים. זוהי חוויה ישראלית פנימית שאי אפשר לשתף בה אף אחד אחר. אי אפשר לחוות אותה עם מטיילים אחרים, הולנדים, אוסטרלים או אנגלים. ואמנם, רוב התרמילאים ששוחחתי אתם הדגישו ואמרו שהם מעדיפים את ההליכה עם ישראלים אחרים. בן קיבוץ בשם ניר, שטייל בגואטמלה בתקופה שרק ישראלים מעטים הגיעו למרכז אמריקה, סיפר לי כי נהנה הרבה יותר לטייל בבוליביה, שאליה באו אז ישראלים רבים, אף שגם גואטמלה התברכה בנוף הררי, באוכלוסייה אינדיאנית גדולה, בשווקים ססגוניים, וגם באתרים ארכיאולוגיים שכמותם אין ביכולתה של בוליביה להציע: "בגואטמלה לא פגשתי ישראלים בכלל. רוב הזמן טיילתי לבד. בבוליביה, לעומת זאת, אני נמצא כל הזמן בחברת ישראלים. ואין כמו לעלות על הר או לצאת למסע ממושך בחברת ישראלים. מדברים אותה שפה, שרים אותם שירים ומתרשמים מאותם דברים. בחברת זרים החוויה פשוט לא היתה שלמה".

גם במזרח, הישראלים מוצאים עצמם מתגודדים בקבוצות ומבלים בעיקר אלה עם אלה. תרמילאי בשם גיל סיפר שיצר שותפויות לטיול רק עם ישראלים: "זה הכי נוח. אין מגבלה של שפה, והראש דומה, המחשבה היא דומה. אין לי בעיה עם תיירים וזה, אבל פשוט, יותר נוח עם ישראלים" (שמחאי, 2000). אפילו חוויית הסטלה שונה עם זרים. ערן רז מגלה שתרבות העישון שלהם שונה, וגם "שפות זרות בסטלה תמיד היו בעייתיות עבורי" (רז, 2004). סיפור מסעו של רז, גם אם במרכזו עומדות סטלות למיניהן, הוא ביסודו סיפורה של החבורה הישראלית הקטנה. הסטלה, מהרבה בחינות, היא גלגול של הקומזיץ של פעם, מדורת השבט המלכדת את חבורת הרעים. את ששת חודשי מסעו בדרום אמריקה מסכם רז כך: "הרווחתי עוד עשרים וארבעה חברים במהלך הזמן הזה, וזה ה'טיול' באמת. לא המראות המלהיבים, לא החומר הטוב, לא הזיונים, אלא מי שאתה חווה איתם את אותם הרגעים".

בספרו "להיות עם חופשי", שהתפרסם ב-1977, ובלי קשר לתופעת התרמילאות, שהיתה אז ממש בניצינה, כתב אמנון רובינשטיין: "החבורה קיימת והיא קובעת מבחינות רבות את אופיו של הצבר הצומח בישראל. היא קושרת אותו ומקוממת אותו; הוא נשוי לה; קשה לו עמה, אך אין הוא יכול בלעדיה (...). חלק גדול מן הכמיהה לחו"ל נובע מהרצון הזה לברוח מהחבר'ה! אך גם מנוסה זו אינה מועילה. תוך זמן קצר מתגודדים הישראלים בחו"ל לחבורות נוסח החבר'ה בישראל. זיקה סמויה מלכדת אותם" (רובינשטיין, 1977). החברה הישראלית מורכבת מחבורות קטנות וסגורות הנפגשות לעתים תכופות ומקיימות קשרים אינטנסיביים. קשרי הרעות נטווים לפעמים בגיל הילדות. הערכים הללו באים לידי ביטוי גם באופן שבו הם מטיילים. מעטים מטיילים לבד, ומעטים עוד יותר עושים זאת למשך תקופות ארוכות. הרוב מעדיפים

להתרכז בתא הקטן של החבורה הצברית האינטימית. נחי אלון, פסיכולוג קליני ששהה 16 חודשים במזרח הרחוק, התרשם כי אין שום אומה, חוץ מהיפנים אולי, שמטייליה נמשכים זה אל זה מתוך ערבות הדדית כה עזה. חיי התרמילאים, לפי התרשמותו, הם חיי גטו: מתאכסנים באותן אכסניות ואוכלים באותן מסעדות. ובני קיבוץ, לדבריו, מהווים גטו בתוך גטו (אלון, 1990).

בספר "איש הפח" מתוארת במפורט הדינמיקה הנוצרת בין התרמילאים, שרובם אינם מכירים זה את זה, כאשר הם מגיעים אל הטריטוריות התרמילאיות. טיולו של ערן רז התנהל כבר מן היום הראשון בחברת ישראלים שפגש במטוס. במשך שישה חודשים הוא טייל לבדו רק שלושה ימים, בדרך מבוליביה לפרו. הרגשת הלבד שחש באותם ימים חוזרת כמה וכמה פעמים בסיפורו: "לבד. אין נפש חיה לצדי, נוסע למקום בו איש לא מחכה לי, שאין לי כמעט מושג לגביו, מדינה חדשה בפתח. בפעם הראשונה בטיול הייתי באמת לבד". בטיול הוא יצר רק פעם אחת קשר עם מטייל זר, בחור אוסטרלי שפגש בטרק בבוליביה. הוא מודע היטב להחמצה שבהסתגרות בתוך החבורה הישראלית, אך המאמץ הכרוך בפריצה החוצה גדול מדי. לאחר שלושת הימים שטייל לבד, מבחן שתרמילאים מעמידים בו לפעמים את עצמם, כדי להוכיח שהם מסוגלים, הוא לא נפרד עוד מן החבורה הישראלית: "יש שיגידו שזה גועל נפש ישראלי טיפוס, או ש'הם נסעו בשביל לברוח מהישראלים' ולא מתאימה להם תחושת הבית. אני, שמת על המנטליות המחוספסת הישראלית, הרגשתי כמו בבית".

ההתפתחות המדהימה של האינטרנט בראשית המאה ה-21 מסייעת לשמור על הקשר בין בני החבורה במידה שלא היתה אפשרית במאה ה-20. התרמילאים מעדכנים זה את זה כל הזמן, ומדווחים לכל החברים שפגשו בדרך היכן הם נמצאים ומה תוכניותיהם לעתיד. הם כבר לא מטיילים רק עם מי שנמצאים לידם, אלא גם עם כל החברים שפגשו בנסיעה.

באופן טבעי, במהלך הטיול נוצרת חלוקה לקבוצות, כמו בארץ. במחקרה של דלית שמחאי, "השביל הזה מתחיל כאן", מוזכרות הקבוצות האלה: ה"מטכ"ליסטים" עם האמביציות לעשות את הטרק ב 18 יום במקום ב 21, כאילו זה מסע אלונקות ברחבי האנפורנה; הבנות שלא שורדות את הודו כי אין שקע לפן; אלה מהנוער העובד ומהנח"ל; כל החברה מפנינגוויין, אנשי מועדונים כאלה, הערסים. ברומן של דריה מעוז, "הודו תאהב אותי", מוזכרים ה"מתכלבים" החוסכים כל פרוטה, ה"רוחניים" שנמשכים לעניינים רוחניים ומיסטיים, ה"קרחניסטים" המעשנים כל היום ג'ראס, ולצד הסוג המתכלב או המתקררן יש גם הסוג המטרק (מעוז, 2002).

ב"איש הפח" משרטטים טיפוסים התרמילאים המטיילים בדרום אמריקה: הטרקן "לא יגיע לעולם למקומות כמו קרטחנה בקולומביה, ויבלה זמן מועט בחופיה של ברזיל וזאת משום שמקומות של חופש ו'סטלות' הם לא בשבילו, הוא הגיע לכבוש את העולם". הוא אינו מעשן, לא סיגריות ובטח לא גראס, גר שלושה חודשים באוהל, תופס טרמפים בצ'ילה וארגנטינה, ומצויד במצלמה גדולה יותר ממשגר טילים; הסטלן נע בחבורות של שלושה או ארבעה ונתקע במקומות שיש בהם יותר חומר מאטרקציות. עיקר טיולו יתמקד בברזיל, והוא יעצור אולי בלה-פאז וקוסקו בדרכו לקולומביה. הוא לעולם לא יגיע לצ'ילה, כי "חוץ מדשא אין שם מה לעשן", או לאוארז בצפון פרו, כי "אין סמים וצריך ללכת ברגל"; המטייל ההורמונלי שכיח מאוד בברזיל, לוחץ כל הזמן לצאת "לחפש זיונים", כדוגמת אותו אלעד, שלא השתתף אפילו בעישונים, כי "כל מה שעניין אותו, והוא הודה בכך בפה מלא, היה לזיין"; הזאב הבודד רוצה לספוג את התרבות: אוכל מקומי, לימוד שפה, גילוי מקומות שאף אחד עוד לא היה בהם. הוא תמיד יטען "לא ראיתי אף ישראלי עד היום, אתה אולי השני שאני נתקל בו", אבל בסוף גם הוא אוכל שניצל ב"לובו" בבוליביה; הכלב ישן רק באוהל, לא נכנס למסעדות וחי חודשים על ספגטי, שותה רק מי ברז ומשנורר סיגריות. גם בין אלה שמשותפים בטרקים יש כל מיני טיפוסים: ירון המ"מ הופך את הטיול למסע כומתה צבאי, "מוביל בראש ורץ קדימה להראות לכולם כמה הוא כלי"; אורן, שהיה ג'ובניק בצבא, מטרק כדי להוכיח לעצמו שהוא מסוגל; ואילו לי היא "הבחורה שרצתה להוכיח לכולם שהיא שווה".

בעיקרו של דבר חווים רוב התרמילאים את החוויה המוכרת, חווית היחיד הישראלית. היחיד הזה יכול להתבטא בכל מיני צורות, אפילו בסטלה, אבל מיצויו העליון הוא עדיין המסע הרגלי של היחידה הקטנה והמגובשת. מן הבחינה הזאת, אף שהטרק התרמילאי מתנהל הרחק מגבולות ישראל, הדינמיקה שנוצרת בו דומה מאוד לדינמיקה של המסעות הרגליים בארץ. המסע הארצישראלי היה "מפגן ומבחן של כוח רצון ונחישות קולקטיבית וסוג של הסתגפות המונית שיש בו הצהרת אמונים למסגרת הצברית ובעקיפין גם לאומה ולמדינה", כותב עוז אלמוג. גם בטרקים התרמילאיים ניתן למצוא "הצהרת אמונים למסגרת הצברית". האם הצהרת אמונים זו נמסרת בעקיפין גם לאומה ולמדינה? האמנם צריך לשלול

אפשרות כזאת לחלוטין, מפני שהמסעות נערכים על אדמה זרה?

החברה הישראלית אינה חברה אינדיבידואליסטית ביסודה. היהודים מנהלים אורח חיים קהילתי מדורי דורות ודפוסי חיים כאלה אינם משתנים גם אחרי שניים או שלושה דורות של חילוניות. כל חברת מהגרים יוצרת מיתוס של התיישבות וכיבוש הספר. מיתוס ההתיישבות הארצישראלית גזור על פי מידותיה של החברה שבה נוצר, והוא שונה בתכלית מן המיתוס שנוצר בארצות הגירה אחרות. אין בו קאובי בודד או מגלה יבשות נועז החודר לבדו בסירת קאנו אל לבלבה של יבשת לא נודעת. שורשיו של מיתוס ההתיישבות הארצישראלית בתרבות היחד, והתגלמותו העליונה בקבוצת אנשים הנאחזת בארץ לא נושבת ומפריחה יחד את השממה.

תרבות היחד, שבה הקבוצה עומדת מעל לכל, אינה מעודדת יחידים היוצאים נגדה. בחברה כזאת, האינדיבידואליסט הוא לא זה שעושה את הדבר המיוחד שלו, אלא זה שעושה את מה שעושים כולם אבל יותר טוב. זו היתה מאז ומתמיד דרכם של אינדיבידואליסטים בחברה הישראלית להפגין את ייחודם. הם לא הלכו נגד כולם, אלא שאפו להיות יותר מכולם: גיבורי מלחמה, טיילים נועזים, חוצי גבולות אסורים. מאיר הר-ציון וירמי ברדנוב, גיבורי פעולות התגמול, היו להתגלמות עליונה ונערצת של בני דורם. גם ההולכים לפטרה, אף שהלכו בניגוד לחוק, מיצו למעשה עד תום את התכנים שעליהם חונכו. הסופר אהרון מגד תיאר את ההליכה לפטרה כ"בלדות כתובות בשפת עקבות בערבה ובוואדיות בין צוקי אדום. סיפורים מעין אלה, על מעפילים להרים מתוך משאת נפש כמוסה ונופלים בדרך, או נשרפים בטיסה אל השמש, אתה מוצא רק באגדות סמליות (...). לא היו עוד מעשים בארץ שהיו כל כך מעורטלים מכל תועלתנות, מכל חמרנות, מכל מטרה מעשית שהיא, ואפילו היא מקודשת כהגנה על החיים, או הסתכנות למען המולדת, כמו הטיולים לוטי הסוד האלה אל מעבר לגבול" (מגד, 1960).

הסופר מילא אוהל אף הרחיק לכת והשווה את ההליכה לפטרה למבחן קטיעת האצבע שהיה ברוכבא עושה למצטרפים לצבאו, לבחון את עוז רוחם (אוהל, 1957). ואם היום הטיילות בדרום אמריקה ובמזרח הרחוק הפכה להתנסות הגדולה של הדור, הרי שה"גיבור" הוא מי שמטפס על הר גבוה יותר, חודר לג'ונגל עמוק יותר, חותר בנהר מסוכן יותר. בקצרה, עושה מה שעושים כולם אבל יותר.

הסיכונים הללו אינם נלקחים לשמם בלבד. יש להם תגמול. חלק מן התגמול מצוי בריגוש המתלווה למעשה עצמו, אבל חשוב לא פחות הוא הזוהר המתלווה למעשה וההערכה שמעניקה הקבוצה למסתכן. כאשר התרמילאי ארי חוזר מטרק קשה במיוחד בהרי ההימלאיה, יודעים שאר התרמילאים להעריך את ההישג: "כבר הייתי מוותיקי הדור. כבר היו סיפורים עליי. ושמה סיפרתי לכולם את ההרפתקאות שלי, וככה הייתי איזה אטרקציה כזאת. זה היה נחמד, התייעצו ושאלו וזה" (נוי, 2003). הערכה זו אינה שונה במהותה מזו הבאה עקב הצטיינות בצבא, ומבחינות מסוימות אף עולה עליה, שכן ההסתכנות נובעת מבחירה חופשית.

"בחזרה מטואיצי" היה הספר הראשון שהפנה זרקור אל הסיכונים שנטלים תרמילאים בדרום אמריקה. המחבר, יוסי גינסברג, כבר הוגדר כ"זקן התרמילאים", ועד היום ספרו הוא אחד הידועים, אולי הידוע בין ספרי הז'אנר התרמילאי. יוסי גינסברג התנסה בסמי הזיה אקזוטיים, במין עם נשים זרות, וגם בצירוף שני אלה, מה שכולם היו חולמים לנסות. אבל כוח המשכה העיקרי של הספר הוא ההרפתקה הגדולה, סיפור הישרדות מסמר שיער שבמהלכו כמעט מצא את מותו בטביעה בנהר גועש, ובמשך שלושה שבועות שוטט לבדו במעבה הג'ונגל הבוליביאני, כשהוא נלחם על חייו. אמריקה הדרומית היא מהיבשות המעטות שחלקים מהן לוטים עדיין בסוד. רבים מטפחים בסתר לבם חלום קטן על מפגש עם שבט אינדיאני נידח בלב הג'ונגל, כזה שלא בא עדיין במגע עם האדם הלבן, או על רכס הרים נסתר שאף אחד לא טיפס עליו. כמו שכתב, בנימה קצת מבודחת, אודי רן, עורך "טבע הדברים": "כשצעיר ישראלי מסיים את הצבא הוא חולם להגיע למקום שאף אחד עוד לא היה בו, לטפס על מצוקים או לרדת מהם לכיוון שאין סיכוי שמישהו היה שם לפניו. וכשהוא מגיע לשם חבול, מלוכלך וחצי מת, הוא פוגש שם את אייל, ישראלי אחר שחשב כמוהו, אבל קצת לפניו" (רן, 1996).

אכן, רק מעטים שבמעטים מגיעים לחוויה של גילוי בראשית. רוב המטיילים נוכחים לדעת שקשה לגלות את אמריקה מחדש. "חשבתי שזה יהיה טיול הרבה יותר הרפתקני ונועז, אבל גיליתי שבכל מקום היו כבר אלפים לפני", אמר לי בחור ירושלמי שפגשתי במהלך הנסיעה. וככל שתופעת התרמילאות מתמסדת נשחקים והולכים האתגרים. בנוסף לכך, תהליכי "כיבוש השממה" מתרחשים גם בדרום אמריקה. מקומות שהיו "בתוליים" כשהחלו תרמילאים ישראלים לבוא ליבשת, ביתו במהלך השנים. טואיצי של היום כבר איננה טואיצי של 1982. יוסי גינסברג, מתברר, הוא שיצר את טואיצי' כאתר תיירות. לא רק לישראלים, אלא לעולם כולו. ספרו, שתורגם לאנגלית בתחילת שנות התשעים, פירסם את טואיצי' גם באירופה ובאמריקה. "התיירות באזור רורנבקה התפתחה במידה שאי אפשר היה להעלות בדמיון לפני עשור" כותב

ה"לונלי פלאנט", מהדורת 2004, ומציין את תרומתו של יוסי גינסברג לפיתוח האיזור.

גם וילאריקה כבר אינו ההר שהעניק את החוויה העזה ביותר לתרמילאי שנות השמונים. תהליכי פיתוח מואצים עברו על האזור בשנות התשעים. הרבה מלונות חדשים הוקמו בעיירה פוקון, בהם גם מלון בבעלות ישראלית, ועל ההר הוקם אתר סקי. כבר אי אפשר לטפס ככה סתם על ההר, ללא הדרכה וללא הציוד המתאים. תמורת תשלום נוסף אפשר לקחת את מעלית הסקי ולחסוך את 400 המטרים הראשונים. אם תנאי מזג האוויר אינם מתאימים, המטיילים נשלחים בחזרה למלון. גם הירידה מההר הרבה יותר פשוטה: "את הדרך למטה מחליקים על הטוסיק. יושבים בתוך תעלות שנחפרו במיוחד להחלקה (...). עולים בשש שעות ויורדים בשעה אחת", כותב ערן רז. תהליכי ביות כאלה עוברים על הרבה אתרים שהם יעדים לעלייה לרגל. גם ההעפלה למצדה תבעה בעבר הרחוק קורבנות בגלל קשיי הדרך, אבל במרוצת השנים הוכשרו שבילים ולבסוף הוקם רכבל.

רוב התרמילאים שמחים לנסוע במסלולים הכבושים, שהונצחו ברחבי היבשת בספרי המטיילים, ולהסתגר בחיקה החמים והטוב של החבורה הישראלית האינטימית. ככל שתופעת התרמילאות מתמסדת ומקיפה חוגים רחבים יותר באוכלוסייה, יוצאים יותר ויותר מטיילים ש"בשבילם כל הטיול הזה הוא רק מילוי חלל בביוגרפיה ידועה מראש, תוספת צבע לתעודת הבגרות והבחינות הפסיכוטכניות" (בר חיים, 1996), כדברי אחת מגיבורות "ספר המטיילים של סולידד". בעיקר זה בולט בקיבוצים, בגלל לחץ חברתי. בת קיבוץ הודתה: "בכלל לא חשבתי לנסוע ולא דיברתי על זה. אבל בקיבוץ מצפים ממני שאסע; יש איזה שהוא לחץ חברתי" (אראלה, 1990). גם מי שנחשבים תרמילאים איכותיים, כאלה שמשתתפים בטרקים ועושים את הטיול "כמו שצריך", מסתפקים ברוב המקרים במסלולים הכבושים ואינם מחפשים הרפתקאות יוצאות דופן. המיסוד של התרמילאות אובחן כבר באחד המחקרים הראשונים שנעשו עליה. יהודה יעקובסון, במחקרו "צליינות חילונית בקונטקסט ישראלי: מסעות של צעירים ישראלים למקומות מרוחקים", מונה בטיילות הצעירים למזרח הרחוק ולדרום אמריקה שורה של תופעות האופייניות לצליינות הדתית: תנועה המתחילה בקרב מיעוט קטן ומתמסדת במשך הזמן; לחץ חברתי מהקהילה לצאת למסע; נסיעה למקומות מוגדרים הכרוכים במסלולי חובה; מעט מאוד מסעות גילוי אישיים; התפתחות מיתוסים הקשורים לשדידה בדרכים, מקרי מוות ומחלות והיעלמויות מסתוריות (יעקובסון, 1987).

גם עם התמסדותה של התרמילאות, תמיד יהיו יחידים שלא יסתפקו בחוויה הממוסדת ויחפשו יותר. תמיד יהיו מאיר הר-ציונים שיחפשו את פטרה שלהם. יגאל דותן, אחד מגיבורי "ספר המטיילים של סולידד", מנסה להסביר את הדחף הזה: "מדובר בסוד שהמטייל מגלה אך ורק לעצמו ואך ורק על עצמו. וזה מה שעושה אצל סוויץ' בראש, לעבר מסע אחר מן השגרת. אלה דברים שלא תמיד ניתן להבין אותם. לפעמים הם מחללים לך לנשמה לאט לאט, ולפעמים כמו מכת גרזן לתודעה. לך תבין מדוע אתה מוכן להתמכר לסאן-פדרו באינקה-טרייל נידח. או לישון בודד על פסגת הר קרח (...). או להסתפח אל מחפשי זהב ויהלומים ולהתגרות בסוחרים חסרי סמים חרמים (...). משהו שבלעדיו המסע אינו שלם". תחושה זו מבטא גם יוסי גינסברג, לאחר שחווית הטיפוס על הרים גבוהים הפכה לשגרה: "כבר אינני מאמין כל כך בנופים יפים הייתי במקומות מן המקסימים בעולם. נשימתי נעצרה. הייתי המום ונרגש מהיופי, אבל אחרי חמש דקות התחלתי להשתעמם והלכתי. מה שאני עושה בדרום-אמריקה זה חיפוש אחר דברים בלתי שגרתיים". בין הדברים הלא שגרתיים הוא מונה: טקסים דתיים מיסטיים, מעשי כשפים של אינדיאנים, נשים זרות, אנשים מיוחדים, ניסויי סמים מקומיים כמו פטריות וקטטונים. החלק המעניין ביותר הן ההרפתקאות: "לצאת לדוג בים סוער, לצוד דובים באלסקה, לטפס על הר בלי מסלול ולהיכנס לתוך הג'ונגלים". כך הוא החליט לצאת עם אוסטרי מפקפק אל הג'ונגל הבוליביאני, וניצל בנס לאחר שלושה שבועות של שהייה לבד, נאבק ברעב, במחלות, בנחשים ובנמלים טורפות. אלעד פלטיין, שיצא עם חבר לטרק מסוכן שכלל טיפוס על קרחון, סבור שההסתכנות היתה כדאית משום שאין תחליף להתמודדות עם כוחות הטבע: "לבדו בכוחות עצמו, בלי מדריך שהולך מלפנים ומראה היכן כן והיכן לא. אתה והטבע בלי חוקים מלבד אלה שלו".

הטכנולוגיה החדשה מסייעת להרחיב את קשת החוויות וההסתכנויות: אופנועי שטח, אופני הרים, קיאקים, רפטינג, שיט אבובים, סנפלינג, בנג'י, מצנחי רחיפה. ייתכן שהחוויות האלה, אשר תבעו כבר את חייהם של תרמילאים, תפסו במידה מסוימת את מקומם של אתגרי ההליכה כמבחן אומץ בלעדי. יוסי בהיר כותב כי ישנו "סולם ריכטר של עולם המוצ'ילריות, מידרוג הטיול לפי חוויות והישגים" (בהיר, 1999). טיפוס לפסגות הרים והגעה למקומות רחוקים, כמובן, אך מקבלים נקודות בונוס על קפיצת בנג'י באקוודור, צלילה באיי גלפגוס, התהפכות עם ג'יפ שכור ביונגאס הבוליביאני. בקוסקו מקבלים נקודות בונוס על קורס מצנחי רחיפה ועל שיט בקיאקים.

בשנת 1989 שהיתי כשבועיים בקוסקו, העיר הסמוכה למאצ'ו-פיצ'ו, מוקד המשיכה העיקרי של פרו. פגשתי שם תרמילאים רבים וגם עינתי כמה וכמה פעמים בספר המטיילים, שהיה מופקד אז בפיצ'ו במרכז העיר. טרק של כמה ימים בדרך האינקה המוליכה למאצ'ו-פיצ'ו היה האתגר הבולט. ב-2002, כתריסר שנים מאוחר יותר, הוזכר הטרק הזה רק בחטף

בהרצאה שניתנה בחנות "למטייל" בתל אביב. המרצה, תרמילאי שחזר זה לא כבר מדרום אמריקה, מנה אחת לאחת את ה"אטרקציות" שיש לאזור קוסקו להציע: רפטינג; קיאקים; סנפלינג; בנג'י; צניחה חופשית; מצנחי רחיפה. הוא הציע לשהות שם לפחות חודש אחד. המלצות אלה משקפות במידה רבה את ההתקדמות שחלה בפרו בעשור האחרון, השקט יחסית, בבניית תשתית תיירותית ש"תחלוב" את התיירים ותכניס מטבע זר למדינה. אבל מההיבט הישראלי, ייתכן שיש כאן השתקפות של שינוי הטעם התרמילאי: ריגושי אדרנלין מן הסוג הטכנולוגי תופסים את מקומם של המסעות הרגליים באזורים נידחים ובלתי מיושבים.

ילדיו של מאיר הר-ציון, הביולוגיים וגם ילדיו כמשל, מעדיפים לכבוש את המדבר באופנועי שטח ולא ברגליהם. המסע הרגלי, הטרק, כבר אינו החוויה הבלעדית של האמיצים והנועזים. ייתכן מאוד שההתנסויות החדשות מן הסוג הטכנולוגי דורשות אומץ לב והעזה רבים יותר מן המסעות הרגליים. אבל ההליכה היא עדיין החוויה הבסיסית, הגרעינית. שום מסע ממוכן, אפילו לא שיט בים או בנהר, אינו יכול להשתוות לחוויה הראשונית, האלמנטרית, של אדם ההולך על שתי רגליו יום אחר יום בדרכו אל יעד בלתי מוכר. ברגע שהמסעות הרגליים האלה ייפסקו, כשלא יהיה בהם יותר עניין, כאשר הטיילות תהפוך להיות ממונעת וממוכנת ברובה, נדע כי המסע הארצישראלי, כפי שהכרנוהו, אינו קיים עוד.

נראה שאנו עדיין רחוקים מכך. ההתנסויות ה"טכנולוגיות" הן בינתיים רק חוויות נלוות בטיוליהם של התרמילאים המובילים, אלה המעצבים את הנורמות, שנחשבים לעילית. אבל כשם שסמי ההזיה היו עד לשנים האחרונות חוויה נלוות והופכים עתה לחוויה מרכזית לעוד ועוד תרמילאים, ייתכן שגם חלקן של ההתנסויות הטכנולוגיות יגדלו והן יהפכו למדד היוקרתי ביותר לאומץ והעזה, ואילו המסעות הרגליים, בנוסח "כיבוש הארץ", שבישראל היו תמיד תופעה המונית, יהפכו לנחלת מיעוט קטן. מיעוט איכותי אולי, אבל אנכרוניסטי ולא משפיע.

יחסה של מדינת ישראל אל התרמילאות מחזק אף הוא את ההרגשה שהטיילות בעולם הגדול נתפסת במידה רבה כהמשך של הטיילות בגבולות הארץ. יחס הממסד מתבטא בראש ובראשונה בתגובות למקרי אסונות והסתבכויות של תרמילאים. התמיכה והגיבוי שמעניקה המדינה במקרים כאלה מעמיקים את התופעה ונותנים לה הכשרה "מוסרית". המדינה מבטיחה גב, עזרה בעת צרה, ובכך כאילו מעודדת בהעלמת עין את ההסתכנות. שגרירים וקונסולים מטפלים באופן אישי בבעיות התרמילאים, באורח שאינו עולה על הדעת ביחס למטיילים מארצות אחרות. לדברי אורית שני, מנהלת המחלקה של ישראלים בחו"ל במשרד החוץ, "אין עוד משרד חוץ שמפעיל שירות כמו שלנו (...). קונסולים ממדינות אחרות לא מגיעים לרמת טיפול בפרט כמו זו שהאזרחים שלנו זוכים לקבל" (יבין, 2002). ישראל שי מחברת החילוץ "סיטל בינלאומי" מאשר: "כל הסיפור הוא באמת ישראלי מאוד (...). אני לא מכיר הרבה משרדי חוץ שהיו עושים פעילות מינימלית שבביל נעדר בגואה, בטח לא מה שמשרד החוץ שלנו עושה". ומדוע מדינת ישראל עושה זאת? לפי אורית שני, "זה גם כל ישראל ערבים זה לזה" ו"לא מפקירים פצועים בשטח". זה גם הצד היפה שלנו.

אם אפשר להבין מצב שהמדינה אחראית לאנשים, גם הפזיזים שבהם, המסתכנים בתחומיה, כיצד להסביר את אחריותה כלפי אנשים המסכנים עצמם בודעין מחוץ לגבולותיה? האם האסונות המתרחשים בטיולי התרמילאים הם "עוד מס שצריך לשלם למיתוס הישראלי הגיבור, שנבנה כדי לטשטש את דימוי היהודי שהלך כצאן לטבח?" שואלת העיתונאית מיכל בוננו בביקורתה על ספרו של מנחם מרקוס "נעלם בבהוטן". בספר זה מתועד מסע המשלחת שיצאה לחפש אחר התרמילאי ניב כורך, שמצא את מותו ב-1994 בניסיון לחדור בדרך לא חוקית לממלכת בהוטן הסגורה בהרי ההימלאיה. אביו של ניב גייס למשלחת החיפושים (השלישית) אנשים מקצועיים ומנוסים שהתנדבו למסע, ואף אחד מהם לא סירב. סא"ל צילה נוימן, שהיתה אז ראש מדור נעדרים בצה"ל, ליוותה את מסע החיפושים וסייעה "בהצטיידות המיוחדת לאזורים ההרריים". גם משפחתו של נועם חבלין, שנקבר תחת מפולת שלגים בנפאל ב-2001, אירגנה שלוש משלחות חיפושים. המשפחה אמנם מימנה את הנסיעות ואת ההוצאות הנלוות, אבל 27 מאנשי עמותת "ארז", המתמחים בחילוץ שלג, נסעו לחפש אחר גופתו של נועם בהתנדבות. הרמטכ"ל שאול מופז נתן את האישור להיעזר בעמותה. מפכ"ל המשטרה, שלמה אהרונישקי, אישר הטסת שני כלבי משטרה שאומנו לאתר גופות. הקרן הקיימת לישראל העמידה לרשות המשפחה, ללא תשלום, שלושה משורי שרשרת ענקיים כדי לחצוב בקרח. אנשי המשלחת פירקו הר קרח שלם והעמידו לא אחת את חייהם בסכנה.

מי שאין באפשרותו לממן משלחות חיפוש והצלה פונה לציבור הרחב בבקשת עזרה. אמו של ברק רודבסקי, שנפל לנהר האפורימק הגועש במהלך שיט רפטינג בפרו, סיפרה בכתבה עיתונאית כי "כל יציאה של המסוק למשך שעתיים עולה 6000 דולר, ואנחנו לא מצליחים לעמוד בעלויות" (יום, 2003), ומסרה לציבור את חשבון הבנק של המשפחה כדי לתרום

למאמצי ההצלה. המשפחה תכננה להאט את קצב זרימת המים בנהר, בהצבת סלע גדול באמצעות מסוק. משפחתו של גיא דואדי, ששבר את רגלו בטיול במורדות ההימלאיה, ביקשה אף היא את עזרת הציבור בגיוס תרומות. גם בני משפחתה של איילת שחר מכפר אז"ר, שמעדה ונסחפה בשמורת טבע במרכז צ'ילה, ביקשו את עזרת הציבור במימון החיפושים.

לפרסום רב זכתה פרשת הישראלים הנצורים בלה-פאז, בירת בוליביה. בעקבות המומות שפרצו בעיר ב-2003 החליטה מדינת ישראל לפנות כמה תרמילים ששהו בעיר. המבצע כלל שכירת אוטובוסים וחקירת מטוס של צבא פרו. עלותו נאמדה במאה אלף דולר. העיתונאי חמי שלו ביטא מן הסתם תחושה של רבים במאמרו "פדין או בזיון": "העסק אמנם עלה לקופת המדינה בממון רב, אך מי שם לב לזוטות כאשר מדובר במצווה גדולה ופרה קדושה כמו חילוץ ישראלים במצוקה" (שלו, 2003).

"כאילו ממשיך המסלול הצבאי גם מעבר לגבול, מעבר לים, וכל מטייל הוא בבחינת חייל שחייב לבצע משימות ולהוכיח אומץ לב בכל מקום ובכל שעה", כותבת מיכל בוננו. ואכן, גם היחס לחילוץ תרמילים, חיים או מתים, מזכיר מאוד את יחסה של ישראל לפדין שבויים, חטופים ואפילו חללים, הנמצאים בשטח אויב.

טיולי התרמילים בעולם תבעו כמה וכמה קורבנות. חיים טל, בהקדמה לספרו "לא חזר מגלפגוס", רואה את התופעה הזאת כמגיפה כמעט: "יש שלא חזרו מטיבט, מסיביר, מהרי הארט, מנהר האמזונס ומארץ האש. יש שלא שבו מהרי ההימלאיה, מהטונדרה, ומערבות הפמפס. הם אבדו בג'ונגלים של דרום אמריקה ואפריקה, בתאילנד, בורמה, הודו וסין. הם שקעו בשלגים, נעלמו בין שבטים פראיים ונסחפו בזרמי נהר שוצפים. יש שנטלו סמים שאין גמילה מהם, וכשלו בדרכים-לא-דרכים, או חלו במחלות מקומיות, שזרים אינם מחלימים מהן" (טל, 1995). משה גלעד, אז עורך "מסע אחר", טען בביקורתו על הספר כי ההפך הוא הנכון: "בהתחשב בכך שבכל שנה מטיילים עשרות אלפי ישראלים במקומות הנידחים ביותר בעולם, מספרם של הנפגעים בתאונות קטן מאוד" (גלעד, 1996). ב-1993, לדבריו, הופנו למשרד החוץ בירושלים 75 בקשות לחיפוש נעדרים במזרח הרחוק, וכולם אותרו מלבד אחד; ב-1994 היו 84 פניות, ורק שלושה לא אותרו זמן קצר לאחר מכן.

גם אם מדובר במספר קטן של קורבנות, ביחס למספרם המוחלט של התרמילים, סיפורי המוות האלה זוכים לחשיפה גדולה בתקשורת. אפילו תאונות דרכים, צורת המוות השכיחה ביותר בישראל, זוכות לחשיפה רחבה יותר כאשר הן מתרחשות בבוליביה או בתאילנד. ראובן אופיר היה הישראלי הראשון שנעלם בדרום אמריקה. הוא בא לשם ב-1979, בתקופה שהתרמילים הישראלים רק התחילו לגלות את היבשת. מאז נעלם היו כמה מסעות חיפושים אחריו, ועד היום יש שמועות שהוא שבי בידי אנשי קרטל סמים בקולומביה (צוראל, 2003). גורלם של תרמילים שנעלמו בלי להותיר עקבות מעורר עניין מיוחד בשל יסוד המסתורין שבו. אבל רוב המטיילים שמוצאים את מותם בנסיעה מתגלים בסופו של דבר, אפילו אלה שמטיילים לבד. גופתו של נדב מינצר מקיבוץ מרחביה התגלתה שנה וחצי לאחר שנעלם בהודו. גופתו של ניב כורך, שנעלם בבהוטן, התגלתה אף היא לאחר שלושה מסעות חיפושים אחריו.

סיפורי המוות אינם מרתיעים את התרמילים הפוטנציאליים. העיתונאי יובל נתן, שאחותו נדרסה למוות על ידי נהג אוטובוס בוליביאני פזיז, כתב: "הדיונים בסכנות והעיסוק בקורבנות לא ירתיעו אף מטייל, להפך. פולחן המוות בחברה הישראלית הוא אולי הדבר היחיד המקודש מקצה לקצה, ובדיוק כמו שיחידות קרביות שסופגות אבדות בלבנון זוכות להתעניינות מוגברת מצדם של מתגייסים הורמונליים, כך גם חללי הטיולים רק מגבירים את החשק של צעירים תזזייתיים ותאבי אתגרים לנסוע לאותם מקומות, מהם אפשר לחזור עם הילה של גבורה או בארונות מתים. הנוסחה הבסיסית מאוד ברורה: אם אפשר למות מזה, זה כנראה שווה, לא?" (נתן, 1999).

הנצחת הנופלים האופיינית לחברה הישראלית הועתקה, ללא שינוי כמעט, אל מחוזות היעד של התרמילים. כמו בארץ, ההנצחה מתבטאת בעיקר בהקמת אנדרטה במקום שבו מצא התרמילאי את מותו, ובהוצאת ספר זיכרון או חוברת הנצחה. חוברת הנצחה לזכרו של אמיר ברקין, בן קיבוץ מגידו, שמצא את מותו ב-1987 על הר וילאריקה, מזכירה חוברות הנצחה בנוסח "חברים מספרים על", שרבות כמותן יצאו בקיבוצים לזכר בניי שנפלו במלחמה. מתגלה בה דיוקנו של בן קיבוץ כאיש צעיר: טייל הרבה בארץ ואהב סוסים; היה ביחידה קרבית; לפני נסיעתו אמר לאחד החברים: נגמרו לי המקומות לטייל בהם בארץ; עבד בניו יורק וחסך כסף לנסיעה בדרום אמריקה. תאריכים: 1963-1987. כשנתיים לאחר מותו מצאתי חוברת זו בבית הקהילה היהודית בעיר טמוקו, בדרום צ'ילה, שם התאכסנו הרבה תרמילים ישראלים. מכתבי הנופלים היו תמיד חלק חשוב מספרי ההנצחה. אבל בתקופת מלחמת העצמאות, וגם בשנים שאחר כך, כתיבת

מכתבים היתה הרבה יותר מקובלת מאשר בדור האחרון, שבו הטלפונים החלו לתפוס את מקום המכתבים. וכך, אם פעם הותירו אחריהם צעירים מכתבי אהבה לנערה מהצבא, או מכתבים להורים וידידים בעורף, היום קורה לא אחת שהעיזבון היחיד שמוותר אחרי אדם צעיר הם המכתבים או הצילומים ששלח ממסעותיו. כמה ספרי זיכרון המבוססים על מכתבים או תצלומים יצאו בעשור האחרון: "מכתבים מנועם" כולל מכתבים ששלח נועם כהן מטיול בדרום אמריקה ובארצות הברית. "ואין חדל עולם" הוא ספר צילומים שצילם חגי עמית במזרח הרחוק באביב 1992. חגי עמית נהרג בידי מחבלים בכביש עוקף עזה, זמן קצר אחר כך. "עד פי התהום" הוא ספר זיכרון לגיל קרן, בן קיבוץ עין גב, שנספה ב-1992 ב"דרך המוות" בבוליביה. הספר כולל בחלקו הגדול מכתבים ששלחו גיל קרן וחברתו טל מזרח ממסעות במזרח ובדרום אמריקה. ההנצחה נהוגה גם באתרים שבהם מצאו המטיילים את מותם. תאונות דרכים זכות בדרך כלל לגלעד אם מדובר בדרך מסוכנת, ובעיקר אם מספר גדול של מטיילים היה מעורב בתאונה. ב"דרך המוות" המסוכנת בבוליביה הוקמו כמה גלעדים כאלה. ב-1992 לזכר טל מזרח, גיל קרן ואבי שרגא, וב-1999 הוקם גלעד לזכר שמונת הישראלים שנהרגו בג'יפ שנהג מדריך המטיילים ערן יפה. גלעדים הוקמו גם לזכר תרמילאים שמצאו מותם בטיפוסי הרים או בשמורות טבע: לזכרם של אמיר ברקין וגלעד בורשטיין, שנספו בהר וילאריקה, הוקם גלעד למרגלות ההר; לזכרו של גיא נחמוני, שלא חזר מגלפגוס, הוצב שלט זיכרון בכניסה לשמורת הצבים שבה נעלם; לזכרו של נועם חבלין, שנקבר תחת מפולת שלגים ברכס אנפורנה בנפאל, הוקם גלעד מסלעי גרניט כהים; במקום שבו נמצאה גופתו של ניב כורך, שנעלם בבהוטן, הוקמה אנדרטה שהיא מעין מקדש קטן. לפי הנוהג המקומי, שמים במונומנט כזה משהו אישי של המת, ואביו של ניב כורך בחר לשים שם את המדים והדרגות של בנו; הוריו של דן רוזנברך, שטבע בנהר טואיצ', הקימו גלעד לזכרו מיד לאחר האסון. בנסיעתי הגעתי אל הגלעד שהוקם לזכר התרמילאי בני ברטוב ליד מערת הקרח באזור לה-פאז. בני ברטוב ניסה להגיע אל מערת הקרח, שהיתה אז יעד קבוע במסלול הישראלי, כשהוא רוכב על אופנוע ונוסע על אמת מים צרה. הוא הגיע בשלום אל המערה, אבל בדרך חזרה פגע בסלע תלול והידרדר לתהום. על הסלע הוקמה אנדרטה: בתוך הבטון חרוט מגן-דוד ולצדו דמות רוכב אופנוע. כאשר ביקרתי שם כשנתיים לאחר האסון, זר טרי של פרחי סייפן הונח בצנצנת הזכוכית המוצמדת לסלע. התרמילאים הצעירים שהקיפו את האנדרטה בחנו את מסלול המוות בעיון רב. כמה מהם חזרו ואמרו שזה אתגר בלתי אפשרי. בחור אחד, אופנוען בעצמו, אמר: "איזה בזבז". המטיילים הצעירים הביעו בפירוש הרגשה קשה של אי נחת למראה חיים שירדו לטמיון בצורה רשלנית ומופקרת כזאת. ואף על פי כן, המקום היה במידה רבה לאתר עלייה לרגל. רובם המוחלט של המטיילים לא היו מעלים על דעתם לעשות מעשה כזה, אבל אין ספק שחשו כלפיו מידה של הערצה. מעשהו של בני ברטוב היה מעשה תעוזה יוצא מגדר הרגיל: לא היו למעשה מטרה ותכלית; זה היה מין מבחן שבו אדם משליך נפשו מנגד מתוך בחירה, בלי שצבא או כל גוף אחר יחייב אותו לכך; מבחן האומץ העליון.

במשך אלפיים שנות גלות לא חל שינוי כלשהו במושאי האהבה של העם היהודי, על תפוצותיו. אהבת ארץ ישראל היתה בראש ובראשונה האהבה לירושלים ולשאר המקומות שבהם אירעו המאורעות המכריעים בהיסטוריה הקדומה של העם. אנשי העליות הראשונות שטיילו בארץ היו ילידי אירופה, והם חיפשו בראש ובראשונה את הרגשת הזהות עם הארץ החדשה. הרגשת זהות זו נוצרה בעיקר באמצעות התנ"ך והטקסטים היהודיים האחרים, שהיו גרסא דינקותא של בני העליות הראשונות. לדברי יצחק טבנקין, מנהיג "הקיבוץ המאוחד", "התנ"ך שימש מעין תעודת לידה, סייע להריסת החיץ בין האדם והארץ וטיפח "הרגשת מולדת" (שפירא, 1997). בהקדמה לספרו "הידעת את הארץ" כתב יוסף ברסלבסקי: "המחיצות" בינך ובין הארץ נופלות ונעלמות (...) הרגשת התאזרחותך והשתרשותך בארץ מעמיקה ובוטחת (...) והזכרונות עצמם, משהם דבקים בשם ההיסטורי של המקום, אשר לא נשתנה כמעט במשך אלפי שנים, שוב אין הם מופשטים וערטילאיים (...). אתה מגלה בהם פרטים ופרטי פרטים דקים, אשר לא יכולת להבחין בהם בגולה" (ברסלבסקי, 1940). אלה הם בפירוש דברים המכוונים אל בני הדור שנולדו בגולה, קיבלו חינוך מסורתי בחדר ובישיבה, וראיתם את הארץ נבעה מהתניה זו.

התנ"ך מילא תפקיד מכריע גם בחינוכו של דור הצברים הראשון. הקשר לתנ"ך לא נבע מרגש דתי. להפך, במידה רבה זו היתה הדרך להתחבר אל העבר היהודי בלא זיקה לדת. הוראת התנ"ך בבתי הספר נעשתה בגישה היסטורית, גיאוגרפית וספרותית בעיקרה. נופי התנ"ך הפיזיים הודגשו הרבה יותר מהמסרים הכלליים המצויים בתנ"ך. הקשר העמוק של דור הצברים הראשון אל הטבע, ההיסטוריה והגיאוגרפיה, יצר משיכה אל העבר הכנעני, אל הפגאניות ואל היסודות ה"פרימיטיביים" האחרים בתנ"ך, ולא לרעיונות רוחניים ומוסריים, ובוודאי לא ליסודות הדתיים, שעליהם התחנכו בני הדור הקודם. האידיאולוגיה הקיצונית של תנועת הכנענים אומצה אמנם בשלמותה רק על ידי מעטים, אך דור הצברים הראשון

הזדהה עם רבים מרעיונותיה.

דור הצברים הראשון הרחיב את מעגל מושאי ההזדהות היהודיים. שמריה גוטמן, מי שהפך את מצדה לאתר עלייה לרגל, תאר את התהליך: "עם הפגישה הבלתי אמצעית במרחבי הארץ עצמה (...) חרגה התודעה היהודית ממסגרת התנ"ך בלבד ונתרחבו מקורות היניקה שלה. התודעה היהודית החלה לכבוש לה תחומים נוספים מתוך פרקי ההיסטוריה היהודית בארץ, וגם תקופת בית שני נכללה בתחומי ההתעניינות והלימוד" (גוטמן, 1964). דור זה אימץ לעצמו גם אתרי עלייה לרגל שנלקחו משולי ההיסטוריה היהודית והועתקו אל מרכזיה. מצדה היא הדוגמה הבולטת ביותר. הסיפור הבעייתי הזה, המסתיים בהתאבדות המונית, הודחק אל שולי הזיכרון הקיבוצי. למצדה לא היה שום תפקיד ביהדות. מצדה היתה "נקייה" מהמטען של אלפיים שנות גלות וייתכן מאוד שדווקא זו היתה הסיבה להפיכתה למקום עלייה לרגל, מעין אלטרנטיבה חילונית להר הבית.

אם מצדה נמצאת עדיין בתחומי ההיסטוריה היהודית הישירה, הרי שבעשור הבא אימצו להם בני הארץ מושאי הזדהות מחוץ להיסטוריה היהודית, גם אם בתחומי האזור. באיזו הערצה מתייחס מאיר הר-ציון למבצר הצלבני בכוכב הירדן, לא רחוק מן הקיבוץ שבו גדל: "המבצר היחיד שהחזיק מעמד אחרי שהמוסלמים כבשו את הארץ כולה והגיעו עד לבנון. כאן האבירים לא נכנעו. צרו על המבצר שנה ומחצה ולא יכלו לו (...) חמישים אבירים נגד חמשת אלפים מוסלמים, ולא נכנעו". מירון בנבנישתי, שאביו היה מאנשי ידיעת הארץ הבולטים בדורו, בחר להתמחות בהיסטוריה של הצלבנים, בחירה שעוררה תמיהה בקרב בני הדור של אביו. העובדה שהצלבנים שחטו יהודים באירופה ושרפו את קהילת יהודי ירושלים לא הרתיעה אותו. המבצרים הצלבניים היו בעיניו "מצבה רבת רושם לאחת התקופות המופלאות בדברי ימיה הארוכים של ארצנו" (בנבנישתי, 1965) הוא כותב בהקדמה לספרו "מבצרי הצלבנים". המבצרים הללו נוכסו ללא שום לבטים לנוף ארצנו.

בנוף הזה היתה גם פטרה הנבטית, שנתפסה כחלק בלתי נפרד מארץ ישראל על ידי ראשוני ההולכים אליה. צעירים ישראלים בשנות החמישים היו מוכנים לסכן את חייהם כדי לראות את פטרה. 12 צעירים וצעירות מצאו את מותם באותו עשור בניסיון להגיע לסלע אדום, ורבים רבים אחרים, שלא הלכו בפועל, הגיעו לשם בעיני רוחם. זו היתה "עלייה לרגל פגאנית, כנענית, בלתי מודעת, למקדש נבטי, חף מכל משמעות יהודית או ציונית" כותב במבט לאחור העיתונאי וחוקר התרבות הצברית אמנון לורד (לורד, 1993).

מלחמת ששת הימים החזירה למסע הארצישראלי את זוהרו והפנתה שוב את הטיילות אל ההיסטוריה היהודית הקדומה: הנופים התנ"כיים של שומרון ויהודה; נופי הגולן, שם התגלו בתי כנסת קדומים; נופי סיני, שם נדדו בני ישראל והתגבשו לעם. אבל לאחר החזרת סיני עומעמה האש הזאת, עד שכבתה כמעט כליל עם התערערות הביטחון האישי ביהודה ושומרון. הוויתור על מקומות כמו חברון, בית אל, שילה, אפילו חלק מירושלים, חייב בדרך הטבע גם ניתוק רגשי מן המקומות הכי חשובים והכי משמעותיים בתולדות העם.

התהליכים הללו אירעו בעת ובעונה אחת עם צמיחתה של התרמילאות, שהחלה בסמוך להחזרת סיני, וצברה תאוצה גדולה בשנים שאחר כך. האם התרמילאות מסמנת הרחבת גבולות? האם נוצר כאן מעגל רוחב חדש? האם תפיסות אקולוגיות, פילוסופיות של המזרח הרחוק ותורות מיסטיות מבית מדרשו של "העידן החדש" תופסות את מקום התנ"ך וההיסטוריה של ארץ ישראל? האם אפשר להתאהב היום, בעידן הגלובליזציה, במקום שאין לו שום קשר לארץ ישראל או לתולדות עם ישראל?

עובדה, אפשר היום להתחבר באופן העמוק ביותר אל מקום עלום בדרום צ'ילה, ממש בסוף העולם, מקום שאבות אבותינו מעולם לא הגיעו אליו ולא שמעו על אודותיו. כך כותב מולי שאול, מדריך טיולים רוחניים, בכתב העת "מסע אחר": "האהבה והמשיכה שלי אל שמורת הפיינה בצ'ילה היתה חזקה עוד לפני שהגעתי למקום, כמו מגנט שמושך אליו את הקוטביות המשלימה (לא ההפוכה) שלו (...) בעולמי, מערכות יחסים קרובות אינן מתנהלות רק בין בני אדם, אלא גם בין אדם למקום, ובמיוחד בין אדם לטבע (...) המגע הפיסי עם המקום הוא חזק ביותר ויש בו גם היבט מיני המתבטא בתשוקה ובחושניות. מעבר לזאת החיבור ביני לבין הפיינה הוא חיבור של גורל. יום אחד חלמתי שאני מסתובב בערבות פטגוניה, צועד על פני המישורים הרחבים של הפמפה, מול רוח חזקה. כשהתעוררתי היה ברור לי שזה לא סתם חלום. הוא היה יותר מדי מוחשי, כמו משהו שקרה כבר פעם, אולי זיכרון מגלגול קודם" (שאול, 1995).

מולי שאול מייצג סוג חדש של טיילות. הטיילים הם כלי להתפתחות רוחנית. הוא כבר אינו הולך "לכבוש, לראות או להגיע". הוא מעדיף אתרים כמו סטונהנג' באנגליה, מקדשי האינקה והמאיה, הפירמידות, וגם אתר כמו רוג'ום אל-הירי, מעגל האבנים הגדולות ברמת הגולן. הטיילים הרוחניים שלו נועדו בראש ובראשונה לחבר אותו עם עולמו הפנימי: "כמו אנשים שמשתתפים בסדנאות או מתרגלים טכניקות של מדיטציה ותנועה על מנת להתחבר לעולמם הפנימי, אני בוחר

במסע, בטיול, ביציאה החוצה כדי להתחבר אל עולמי הפנימי" (שאול, 2000). תיירות ה"רוחניות" כבר חרגה מזמן מהתחום המצומצם של העילית וחדרה עמוק לתוך הזרם המרכזי של החברה המערבית. במגזין עממי נפוץ, שנשלח למיליוני חברי מועדון בעלי הרכב בארה"ב, הופיעה כתבה על סטונהנג', האתר המסתורי הקדום באנגליה, והמחבר כתב: "זה היה הביקור השלישי שלי במקום בעשרים השנים האחרונות, ושוב התעוררה בתוכי הכמיהה להעלות באוב את אבותי הקדמונים ולהתחבר אליהם" (AAAtouch, 2004). האבות האלה מהתקופה הניאוליטית אינם חלק מהיסטוריה לאומית כלשהי. אלה הם אבות קדם-לאומיים, כלל-אנושיים, וכל אחד יכול לאמצם.

את מקום האידיאולוגיה הלאומית הולכת ותופסת אידיאולוגיה אקולוגית, אף היא מקובלת מאוד בעולם הרחב. "הטבע הארצישראלי איבד את המשקעים הציוניים המסורתיים, ובמקום צבעי כחול-לבן הוא נצבע בגוניהם של הירוקים ובצבעי השקיעות המהממות" (נגיד, 2000), כותב מבקר הספרות חיים נגיד על אחד מספריו של צור שיזף, אחד המקדמים של האידיאולוגיה האקולוגית בישראל. "רוח הזמן" החדשה מחלחלת גם לתוך חוגים הנחשבים למחוסנים מהשפעות כאלה. רוני ערמון, בוגר בני עקיבא שהפך לפעיל איכות הסביבה, ספג בטיולי התנועה ערכים שונים מאלה שהתכוונו להנחיל לו: "כשלקחו אותנו למדבריות ונאמו לנו על הפן היהודי של המקום, האידיאולוגיה הדתית נשרה וכל מה שראיתי זה נוף כובש. ספגתי בהליכות ובטיולים אהבה לסביבה" (לי, 2003). ואילו התרמילאי נועם כהן ממזג ללא בעיה את אמונתו הדתית עם ההתפעמות מן המראה הנשגב של הר הגעש וילאריקה: "זו היתה, אולי, הפעם הראשונה בתולדות האנושות ואם לא, אחת הפעמים הבודדות, שמישהו התפלל מנחה על הר הגעש וילאריקה אל מול הלוע הפעור". התרמילאים הצעירים מושפעים מהרעיונות ה"רוחניים" והאקולוגיים הנפוצים היום בכל העולם המערבי. זהו "טרנד המתפתח לא רק בקרב אלה שמגדירים עצמם 'אנשים רוחניים', אלא בעולם התיירות כולו: טיולים רוחניים להימלאיה, להרי האנדים ולעתיקות המאיה במרכז אמריקה", כותב מולי שאול. הוא מחלק את הטיולים הרוחניים לשני סוגים: מדיטציה בחיק הטבע; ועלייה לרגל למקומות הנחשבים עתירי אנרגיה (דוגמת סטונהנג'), או כאלה הקשורים למסורות רוחניות שונות: מקדשי המאיה והאינקה, הפירמידות וגם ירושלים ומדבר יהודה. הוא צופה: "במאה השנים הבאות ז'אנר המסעות הרוחניים יתפוס תאוצה". בעולם שבו התקשורת והטכנולוגיה יכחידו כל פיסה של שקט ופרטיות, וכמויות הגירויים החיצוניים יובילו את האדם לקצה השפיות, יותר ויותר אנשים יחפשו "מקום שנוגע בשקט ומתחבר ללב". כבר היום יש בין התרמילאים מעין "צליינים חילוניים" שניתן להגדיר את טיוליהם כ"טיולים רוחניים", ובעיקר בין הנוסעים להודו. אבל טיולים מן הסוג הרוחני אינם מתבטאים תמיד בהשתקעות באשראם או בהתגודדות מסביב לגורו. זה יכול להיות גם טיול שעיקרו "חיפוש עצמי" בנוסח הניואייג'. טיול כזה עשה התרמילאי נועם שגיב בשנת 2000 בדרום אמריקה. ספרו, "חפשו אותי בקרטחנה", הוא ספר הגיגים הכולל מעט עצות למטייל ומעט תיאורים של המקומות שביקר בהם, אך עיקרו "אוסף של מחשבות, שפתאום היה לי המון זמן והמון חשק לחשוב אותן" (שגיב, 2001). עולמו הרוחני ניזון בעיקר מסרטים אמריקאיים כמו "פורסט גאמפ" ו"אמריקן ביוטי" ומלהיטי התקופה. המוטו בפתיחה נלקח משיר של "החברים של נטשה".

"רוב חיי התייחסתי למושג 'לחפש את עצמך' כחארטה אחת גדולה", הוא כותב, אבל "הרגשתי פתאום צורך לבחון את עצמי". הבחינה הזאת איננה נמדדת בטיפוס על הרים גבוהים או חיפוש אחר ג'ונגלים עלומים. הוא נהנה לאסוף אבני ירקן על חוף הים הקריבי. מאז שהיה ילד לא אסף אבנים על החוף, ואת האבנים הוא שומר בקופסה פתוחה על השולחן: "זה מזכיר לי שהדרך לא פחות חשובה מהיעד".

הסופר ומבקר התרבות גדי טאוב רואה בחיפושים הרוחניים הללו בנוסח הניו-איג' סממן נוסף של תהליך ההפרטה העובר על החברה הישראלית, שרעיון הסולידריות נעלם והולך בה: "אם בדרך כלל אמונה דתית, פוליטית, מוסרית, היא עניין שמחבר בין בני אדם (וגם עוסק בחיבור ביניהם), מה שמאפיין את תורות הניו-איג' השונות זה שהן לוקחות את הצורך החברתי הזה והופכות אותו למעגל סגור בתוך האני". ספרו של גבי ניצן "באדולינה", שהיה לרב-מכר בקרב הדור הצעיר, הוא בעיניו ביטוי ישראלי מובהק לרעיונות שנוטים עכשיו לזהות עם גואה-פונה, ובמרכזם השאיפה ל"הגשמה עצמית".

טיולים מהסוג הזה עדיין אינם מושכים את רוב התרמילאים, לפחות לא כיעד נסיעה עיקרי. ומאחר שהחברה הישראלית היא עדיין קולקטיבית ביסודה, גם "ההגשמה העצמית" נעשית עדיין בדרך הישראלית של "שבת אחים גם יחד". מסעות הכיבוש שלהם אינם שונים בהרבה ממסעות "כיבוש הארץ" של הוריהם. ועם זאת, לדעת עוז אלמוג מסמלים המסעות למזרח הרחוק ולדרום אמריקה קו תפר ציוני: "הצבר שמוצאו מחתך סוציו-אקונומי מסוים הפסיק לגלות את המולדת דרך

הנוף, והתחיל לגלות את עצמו דרך הנופים ולגלות את העולם הגדול" (אלמוג, 2000). ואכן, את השינויים באופי המסעות התרמילאיים אפשר למצוא בעיקר ברובד הפנימי, שאינו ניתן למדידה ולכימות. להרגשתי, השינוי העמוק ביותר טמון ביכולת לקלף את הנוף מההיסטוריה ומן הזיכרון.

בעבר היו ההקשרים ההיסטוריים והתרבותיים חלק בלתי נפרד מהחוויה של המסע הרגלי. גילוי המולדת נעשה באמצעות הזיכרון ההיסטורי, ובראש ובראשונה באמצעות התנ"ך. משה דיין כתב בספרו "לחיות עם התנ"ך": "ראיתי לנגד עיני לא רק את הקישון העובר בשדות נהלל וכפר יהושע, אלא גם את הקישון נחל קדומים הגורף את צבא סיסרא" (דיין, 1978). יצחק רבין נזכר בטיולים בהדרכתו של המחנך אליעזר שמאלי: "לכל מקום שהגענו היה שמאלי קורא באוזנינו את פרק התנ"ך המספר באותו מקום. הקשר המופלא בין עבר והווה היה לנו כהתגלות חווייתית עמוקה" (רבין, 1979). התנ"ך היה התשתית, אבל בנוף היו משולבים גם הרבה זיכרונות היסטוריים אחרים: מספרי יוספוס פלביוס, ואפילו מהברית החדשה, התרבויות שהניחו רישומן על הארץ, כנענים, נבטים, צלבנים, טורקים, סיפורי עם ערביים, וכמובן אירועים הקשורים בתולדות היישוב ובמלחמות ישראל. הזיכרונות ההיסטוריים, קדומים וחדשים, היו משולבים לחלוטין באתרים שאליהם באו מטיילים. לילידי הגולה היתה ארץ ישראל זיכרון של נוף, שכן היכרותם עם הארץ נבעה מ"ארון הספרים היהודי". דור הצברים הראשון התחבר אל הארץ באמצעות הנוף הממשי, אך היה זה עדיין נוף של זיכרון בעיקרו: "ארץ-ישראל חדלה להיות זיכרון של נוף וחזרה להיות נוף של זיכרון", כניסוחו של ההיסטוריון מרדכי בר-און (בר און, 2001).

הישראלים של הדור האחרון פתוחים לחוויה של "נוף נטו", או "נוף פרופר", ביטויים ששמעתי מפי תרמילאי שעבד בחברה להגנת הטבע ואת עיקר מסעו עשה בטרקים בפטגוניה. המשמעות של "נוף נטו" היא נוף בלי היסטוריה, בלי זיכרונות. "נוף נטו" אפשר למלא בכל מיני תכנים רחניים, כפי שמעיד תיאורו של מולי שאול את שמורת הפיינה. כבר לא צריך להיוולד במקום או להיות קשור אליו בקשר היסטורי. את הקשר אפשר להמציא. זהו קשר שבו אהבת הארץ משמעה אהבת היקום כולו.

החשיפה ל"נוף נטו" כזה, שאינו לאומי-היסטורי, מתחילה כבר בארץ. בספרה "קיבוץ L.A.", המנסה להסביר את הירידה של בני קיבוץ, קובעת נעמה צבר-בן יהושע, שראיינה בני קיבוץ רבים בלוס-אנג'לס, כי לניתוק מהדת חלק נכבד בתופעת הירידה. ההתרחקות ממורשת היהדות מטביעה לדבריה את חותמה גם על אופי הטיולים: הטיולים שבהם השתתפו צעירים אלה בארץ היו חלק מ"כיף חברתי" (צבר בן יהושע, 1996). אבל "טיולים שאינם מלווים בהקשר היסטורי מכשירים את החבר'ה לטיולי תרמילאים בדרום אמריקה או במזרח, ולא לזיקה לארץ". ה"ילידיות" כשלעצמה, מתברר, אינה מציידת את הדור הצעיר בתודעה היסטורית עמוקה. את הישראליות ה"ילידית", שהתגבשה בקרב בני הדור השלישי, דור הנכדים של רוב האוכלוסייה הישראלית, נושאים עמם התרמילאים במסעותיהם. ההתחברות לנופים החדשים, נופי-נטו, אינה בריחה מן הישראליות ה"ילידית". "ישראלים מעבירים ערבים שלמים בשיחות מלאות ערגה על הארץ", כותב אריאל בר, רופא בן שלושים שטייל בדרום אמריקה תשעה חדשים, בספרו "יבשת בתרמיל". הם מתגעגעים "לעיתונים ולגלי צה"ל וליום שישי אחר הצהריים" (בר, 2000). "לא נוסעים כדי לברוח מהמדינה", אמרה לי ליעד, שטיילה שנה במזרח, "אנחנו בונים לעצמנו ישראל חדשה במקום אחר".

בטריטוריות התרמילאיות מתנהלים להם חיים ישראלים למהדרין. כבר ב-1991 תיעד איל חלפון את תהליך ה"כיבוש" הישראלי של תאילנד: מקומות שמקרינים בהם את "זהו זה" ואת "מציצים"; דוכני קלטות ישראליות; שקשוקה במסעדה בלב הג'ונגל; זמרים במועדוני לילה המבקשים מן הקהל "חבר'ה כפיים"; ספרי אורחים המלאים בעמודים כתובים בעברית; מסעדות המציעות מלוח, ג'חנון וסלט ישראלי. בשנת 1991 הגיעו לתאילנד כ-8000 ישראלים. בשנת 1999 נחתו בתאילנד יותר מ-36,000 ישראלים. האנתרופולוגית דריה מעוז סבורה כי במובלעות הישראליות בהודו מתפתחת מציאות ניאו-קולוניאלית: "כשאתה מגיע למובלעות של הישראלים בדרמקוט או במנאלי, אתה מרגיש כאילו אתה נמצא בישראל. חוץ מתפאורת הרקע ההודית, הכל שם ישראלי. אתה צועד בסמטאות או בשבילים ופוגש רק ישראלים ושומע רק עברית. על הריקשות שעוברות לידך אתה רואה שלטים בעברית שמזמינים למסיבות טראנס או למסיבות סמים. רוב בעלי הריקשות בכלל לא יודעים מה כתוב בשלטים שתלו להם. אתה נכנס למסעדה ומקבל תפריט בעברית שכולל רק מאכלים ישראליים. בחנויות האינטרנט אתה יכול להיכנס לאתרים בעברית ולשלוח אי-מיילים בעברית. רבים מההודים שמשרתים את התיירים הישראלים מדברים עברית. חלק מהם באופן שוטף למדי" (דיין, 2004).

אין ספק שהדבר בולט במיוחד במזרח, אבל הוא ניכר גם בדרום אמריקה. אני עדיין זוכרת את תדהמתי למשמע ההסברים על המכרות בפוטוסי שנמסרו בעברית שוטפת בפי מדריך מקומי. המדריך, ממוצא אינדיאני, השתמש במונחים

צה"ליים מקצועיים כאשר תיאר את חומרי הנפץ שמשמשים בהם במכרות, מונחים שגם אני לא הכרתי. גם התרמילאי ערן רז, שטייל בדרום אמריקה ב-2002, נדהם כשפנה אליו ברזילאי בעברית צחה. "עם הזמן גיליתי שבדרום אמריקה יש יותר דוברי עברית מאנגלית", הוא כותב. בכל מקום הוא מגלה "מלונות ישראליים" שהמקומיים מדברים בהם עברית. אפילו הפקיד במעבר הגבול מפרו לאקוודור מדבר עברית צחה. גם מדריכי הטיולים מדברים עברית וזוכים לכינויים ישראליים. המדריך הפראאי בפיסקו מכונה בפי כל "אבשלום קור", והוא נוהג לתקן את הישראלים שאינם מבדילים בין זכר ונקבה במספרים. יש גם התנחלויות ישראליות של ממש: ישראלים שמקימים בתי מלון, מסעדות וסוכנויות נסיעות המשרתים את התרמילאים הישראליים.

מלון "לובו" בלה-פאז הוא, על פי רז, "המעוז הישראלי ביותר בדרום אמריקה". בביקורי ב-1989 זו היתה מסעדה שאפשר היה לאכול בה סלט ישראלי, חמוס או שניצל. המסעדה הוקמה על ידי ישראלי מן הדור הטרומ-תרמילאי, שהיגר לבוליביה לפני שנים רבות, ונוהלה בידי בתו וחתנו. מאז הוקם גם מלון שמתאכסנים בו מרבית הישראלים הבאים ללה-פאז. ה"לובו" מהווה טריטוריה המספקת את כל השירותים שישראלים מזקקים להם: אינטרנט בעברית, משלוח חבילות לישראל (אין ישראלי שלא קונה "מציאות" בלה-פאז), חדר וידיאו עם ספריית סרטים עשירה בעברית, שש-בש וקלפים, ספרים בעברית להחלפה, וגם "במבה" ו"פסק זמן". נערך שם מדי שנה טקס יום הזיכרון לחללי צה"ל, החגים היהודיים נחגגים, וגם נצחונות של קבוצות כדורגל או כדורסל ישראליות נחגגות במסיבות ענק על הגג. אין ישראלי שאינו מבקר שם לפחות פעם אחת. בשנת 2002 עלה לאוויר אתר ה"לובו" באינטרנט ומעמדו של המלון כ"מעוז ישראלי" ביבשת התחזק עוד יותר.

קוסקו, לפי ערן רז, היא "העיר הכי ישראלית בעולם מחוץ לישראל". במסעדות "נרגילה" ו"חלום כחול" ממלצרים גם תרמילאים שהחליטו לעבוד בזמן הטיול. "הבית של פיסטוק", מסעדה שפתח ישראלי, פופולרית במיוחד. יש מאנצ'יות לסטלנים כמו "הפלאפל של שחר", ובפאבים משמיעים דרך קבע את שרית חדד (ב-1989 השמיעו את נורית גלרון בפיצרייה מקומית). "הישראלי הוא מלך מקומי". בפאבים הכניסה חופשית לישראלים, ורבות מהבנות המקומיות מקוות שישראלי יתאהב בהן ויחלץ אותן מן העוני והמצוקה. זה קורה לפעמים ביבשת, ובקוסקו יש סינדרלה מקומית כזאת, שהפכה לבעלת מסעדה מצליחה.

בעלי העסקים הישראליים הם בחזקת "אגדות". תרמילאים רבים מעריצים את אורח חייהם ורואים בהם דמויות חיקוי. האיש שהרשים את ערן רז יותר מכל ביבשת היה ישראלי בשם דגן, שהיה פעם תרמילאי, התחתן עם אשה מקומית והקים אכסניה בעיר קטנה באקוודור. "הערצתי את האיש ובעיקר קינאתי בו על אורח החיים הזה", הוא כותב, ומוסיף שזה "חלום של כל מטייל שפגשתי". אפילו היציאה לטרקים "כדי להתרחק מכל הישראלים" יוצרת ברוב המקרים מובלעת ישראלית. לפי חיים נוי, יש מסלולים שהתקבעו הנקראים בפי התרמילאים "הטרקים הישראליים". כתובות בעברית מרוססות על הסלעים ודגלונים ישראליים מסמנים את ה"כיבושים". "סיפורי הדרך" שכותבים התרמילאים לאלה שיבואו אחריהם "מסמנים בעברית צבאית ותכליתית את המרחב כישראלי-עברי". הם אינם משתמשים בשפה האוניברסלית המוסכמת של המפות הטופוגרפיות, אלא מתווים מסלול שהוא תרגום ישראלי של המרחב שבו הוא מתקיים. מעניינת במיוחד היא הקביעה כי סיפורי הטרקים "מעידים על תפיסתם העצמית של כותביהם, לא כתיירים המשתתפים באופן אישי בפעילות אזרחית, אלא כחיילים בעלי זהות קבוצתית (יחידתית-צבאית וישראלית) המגלים חזית ומסמנים בה את נוכחותם".

הישראליות של טריטוריות התרמילאים מסמנת אולי מעגל רוחב חדש. הגרעין הקשה של אהבת הארץ המסורתי יסודו בתנ"ך. מעגל הרוחב הבא יסודו בתקופת בית שני, ובמרכזו אתרים שנלקחו משולי ההיסטוריה היהודית והועתקו למרכז, כמצדה. המעגל הבא כבר מנכס תרבויות ואתרים אזוריים שמחוץ להיסטוריה היהודית: כנענים, נבטים, צלבנים. המעגל התרמילאי פרץ את תחומי האזור ומקיף את העולם כולו.

לישראל יש רק מעט נכסים נפיים להציע בבורסת הנופים העולמית. המכתשים בנגב וים המלח הם הנופים היחידים שיש להם ייחוד עולמי. הכינרת, לעומת האגמים המרהיבים של דרום צ'ילה ואגמים רבים אחרים בעולם, אינה אגם מרשים במיוחד. הירדן, בהשוואה לנהרות אחרים בעולם, בוודאי אינו מרשים. כאשר התרמילאי נועם כהן מתאר את נהר האמזונס הוא מציין שבהרבה קטעים הוא רחב כמעט כמו הכינרת, שאצלנו נקראת "ים". על מקום המפגש של שניים מיובלי האמזונס הוא כותב: "אצלנו יובל זו זרימת מים קטנטנה, ופה זה נהר רחב יותר מהירדן". לנוכח מפלי האיגואסו כותב התרמילאי נועם שגיב: "מספיק לגלות שביומיים בלבד זורמת בהם אספקת המים השנתית של מדינת ישראל". גם

החרמון, שלא לדבר על הרים אחרים, אינו יכול להתחרות בהרי האנדים או ההימלאיה. כשאלעד פלטיין מגיע להר בקולומביה, שנקרא "הר ללא שם", הוא מציין ש"החרמון נכנס בו פעמיים". וכשהוא מגיע לנופים בראשיתיים, שכמותם כבר לא ניתן למצוא בישראל, הוא אומר: "פה בקוקוי ראיתי בפעם הראשונה מהו טבע בתול, מהי ארץ זעם בתולה ששום יד אדם לא הרסה".

המדבר הוא אולי הנוף הייחודי ביותר שיש לישראל להציע. אבל גם המדבר הישראלי מתגמד לא אחת ליד מדבריות שמגלים התרמילאים בעולם. אכזבה כזאת הביעו ארבעה תרמילאים שפגשתי ברכבת העננים בצפון ארגנטינה. הארבעה, שלושה בנים ובת, שהיו מדריכים בחברה להגנת הטבע, טיילו במשך שבעה חודשים בצ'ילה ובארגנטינה, בדרך כלל בשמורות הטבע הגדולות בפטגוניה. "בארץ אין לנו קרחונים ואגמים, אז ברור שלא עשיתי שום השוואות", אמר אחד מהם. "האכזבה שלי קשורה דווקא למדבר. המדבר, אחרי הכל, זאת המומחיות שלנו. אלה הנופים הייחודיים ביותר שישראל יכולה להציע. והנה, בצפון ארגנטינה, לא רחוק מכאן, ראינו קניונים גדולים ומרשימים בהרבה מאלה שבאזור אילת".

גילוי ארץ ישראל כבר אינו חוויה מעצבת לבני הדור השלישי. הארץ נכבשה וביתה ואין מה לגלות על פניה. התגליות היחידות הצפויות הן מתחת לפני האדמה. השטחים הבלתי מיושבים מצטמצמים והולכים עם התרבות האוכלוסייה, ותהליכי הבנייה המהירים מאיימים גם על אזוריה הנידחים של הארץ.

ארץ ישראל ללא הזיכרונות ההיסטוריים לעולם לא תהיה יעד מושך למסעות. לכל היותר תוכל ישראל לשמש שטח אימונים והכנה למסעות הגדולים באמת. "שביל ישראל" מתחיל כנראה להיות מסלול הכנה כזה. "שביל ישראל", דיווחה העיתונות ביום העצמאות תשס"ד, הפך ללהיט בקרב חיילים משוחררים: "לא במקום יערות הגשם של דרום אמריקה או הטיול בהימלאיה, אלא כספתח ישראלי למסע עולמי" (זלינגר וזכאי, 2004). יש כבר הרואים בתופעה "טרנד חדש בארצנו": "מי שמעדיף לנסוע לטיול תרמילים במזרח הרחוק בטרם כבש ברגליו את שביל ישראל הוא פשוט לא בעניינים" (אלבוים, 2004). זהו מסע רגלי הנעשה במפורש כדי "לכבוש, לראות או להגיע". דני גספר, מרכז הוועדה ל"שבילי ישראל", מאפיין כך את המטיילים הצעירים שהוא מתדרך: "שילוב של רץ מרתון עם בעל אובססיה לסיים משימה עד הסוף". האם הטיילות בישראל תהפוך לשדה אימונים בלבד? אולי תדמה בכך לארצות כמו הולנד או דנמרק, ארצות קטנות ומבויתות, בעלות נכסים נופיים צנועים, שרבים מצעיריהן מטיילים בעולם.

אין זה מקרה שבשנים האחרונות מטיילים בישראל בעיקר צעירים דתיים. דבריו של מתנחל מגוש עציון מתארים היטב את המהפך שחל בשבילי הארץ בתחילת המאה ה-21: "פעם היו מסעות תעוזה במדבר יהודה חלק מפולחן אהבת הארץ. היום התרמילאים היחידים בשביליו הם קבוצות נוער דתי חרדי" (שרגאי, 2001). מי שאינו רואה על שפת הקישון את צבא סיסרא, מי שאינו רואה במצדות עין גדי את דוד בנוסו מפני שאול, מי שאינו רואה על הכרמל את אליהו ואת נביאי הבעל, מי שאינו רואה בירושלים את בית המקדש בתפארתו, אינו רואה הרבה. דומה כי רק "ארון הספרים היהודי", ובראש ובראשונה התנ"ך, יכולים להטעין מחדש את נופיה הצנועים של ישראל. ייתכן מאוד שהטענה זו יכולה לשאת גם אופי מיסטי, קוסמי או מטפיזי, כל עוד היא נובעת מהמקורות היהודיים המסורתיים. מולי שאול רואה בעיני רוחו שחזור של מסעות רוחניים מן העבר. למשל: מסע יציאת מצרים, מהפרימדות לירושלים.

מסעות עלייה לרגל לירושלים כבר מתקיימים בשנים האחרונות: מיפו לירושלים בדרך הולכי הרגל העתיקה. ברוח הזמן החדשה מודגשים במסעות אלה רעיונות עכשוויים, כמו שלום האדם עם סביבתו ושלום האדם עם עצמו. יש להניח כי הטענה יהודית כזאת של מצברי הנופים הישראליים לא תוכל להתרחש כל עוד אין לישראל גבולות קבועים ומוסכמים. הטיילות נעשתה מכשיר בידי הימין הפוליטי להצדקת האחיזה בשטחים, ואילו השמאל, אולי בהתגוננות, נוטה להדגיש את ערכי הטבע והנוף בטיילות. המונח אהבת הארץ, כידוע, הוא דו-משמעי בעברית.

כל התובנות שהובאו כאן יוצאות מההנחה שהטיילות תמשיך להיות חלק מן "הדת האזרחית" של ישראל. אבל בעידן של ניפוץ המיתוסים ושחיטת הפרות הקדושות, תפיסת הטיילות כאמצעי לכיבוש הארץ כבר אינה מובטחת. אפילו ראיית הטיילות כביטוי מובהק לאהבת הארץ איננה מובטחת. בעיתון "הארץ" התנהל ב-1994 דיון ציבורי נוקב, שבו הועלתה הדרישה לבטל את טיולי בתי הספר השנתיים המסתיימים לפעמים באסונות. בין השאר הועלתה טענה, שאפשר להגדירה ככפירה בעיקר במלוא מובן המלה: כדי לאהוב את הארץ אין צורך "לכבוש" אותה ברגליים. אמנם, מרבית המשתתפים בדיון, וגם הקוראים הרבים שהגיבו, הביעו תמיכה בלתי מעוררת בחשיבות הטיולים לחינוכו של הנוער הישראלי, אך עצם הערעור הפומבי על "קדושת" הטיולים היא בעלת משמעות. בינתיים נותר ערעור זה נחלתם של מעטים, והשפעתו בוודאי אינה ניכרת בקרב הנוער. יש להניח שכל עוד אתוס הטיילות ישתמר בתרבות הישראלית וימשיך להיות חלק מן "הדת האזרחית", ימשיכו צעירים ישראלים לצאת גם למסעות תרמילאיים.

התרמילאים של הדור האחרון עדיין נושאים עמם את אתוס המסע הארצישראלי בדרכי דרום אמריקה והמזרח הרחוק. אבל התרמיל, שהיה טעון פעם בזיכרונות היסטוריים ולאומיים דחוסים, מתמלא בתכנים חדשים. המלה הספרדית מוצ'ילה, שרבים מעדיפים אותה על המלה העברית תרמיל, מסמנת אולי את התהליך הזה. נותר רק לראות אם התכנים החדשים ישנו את אופי התרמילאות במידה כזאת, שאי אפשר יהיה עוד לראות בטרק המשך ישיר של המסע הארצישראלי.

מקורות:

- אוהל, מילא, האצבע הקטועה, למרחב, 31.3.57
- אלבויים, אתי, טרק בחוצה ישראל, מקור ראשון, 26.4.04
- אלון, נחי, חי ונוסע, פוליטיקה 34, 1990
- אלמוג, עוז, הצבר, דיוקן, תל אביב 1997
- אלמוג, עוז, בתוך: יעקובי, דני, בינוי אומה, ירושלים 2000
- אראלה, סך הכול, קיבוץ זה מקום נפלא לחזור אליו... מבפנים, ינואר 1990
- ארן, יהושע, תמיד ענין אותי לדעת מה קורה בקיבוץ, מבפנים, ינואר 1990
- בהיר, יוסי, מוצ'ילר 2000, תל אביב 1999
- בוננו, מיכל, נעלם בבהוטן, הארץ, ספרים, 7.10.98
- בן יהודה, נתיבה, אוטוביוגרפיה בשיר ובזמר, 1990
- בבנישתי, מירון, מבצרי הצלבנים, ירושלים 1965
- בר חיים, יעקב, ספר המטיילים של סולידד, תל אביב 1996
- בר, אריאל, יבשת בתרמיל, 2000
- בר-און, מרדכי, גבולות עשנים, ירושלים שדה בוקר 2001
- ברסלבסקי, יוסף, הידעת את הארץ א', עין חרוד 1940
- גוטמן, שמריהו, עם מצדה 1964
- גורי, חיים, מאוחרים, תל אביב 2002
- גינסברג, יוסי, בחזרה מטואיצי, תל אביב 1985
- גל, יצחקי, שמריהו ואלעזר, ארץ וטבע, ינואר פברואר 1997
- גלעד משה, לא חזר מגלפגוס, הארץ, ספרים, 13.3.96
- (קטע שלא כללת בעריכה)
- גרטל, גיל, שביל לפרא בין הרים, בתוך: יחיעם וייץ, פלמ"ח, שתי שיבולים וחרב 2000
- דין, אריה, האנרגיות השליליות של התרמילאים, הארץ, 7.4.04
- דין, משה, לחיות עם התנ"ך, ירושלים 1978
- (לא הצלחתי למחוק את הרווח הזה) העליון, יעקב, המוצ'ילרוס הישראליים, מעריב, 10.9.80
- הראל, יהודה, צל"ש, תל אביב 1969
- הר ציון, מאיר, פרקי יומן, תל אביב 1969
- זלינגר, אסף וזכאי, דובי, תחליף כחול לבן, מעריב, 26.4.04
- חילו, אלון, קח מקל, קח תרמיל, ירושלים, 30.10.98
- חלפון, איל, תאילנד, יא אחי, בידינו, העיר, 14.6.91
- טאוב, גדי, הישראלים החדשים, מוסף הארץ, 28.9.03
- טאוב, גדי, מיליוני אנשים לבד, מוסף הארץ, 30.5.03
- טל, חיים, לא חזר מגלפגוס, 1995
- יבין, יונתן, המדור לחילוץ קרובים, מוסף הארץ, 27.9.02
- יובל, תרצה, חלום ישן, מפה ומימיה, ארץ וטבע, מרץ אפריל 1995
- יונה, רונה, שיר לי גנגס שיר מזמור ישן, מקור ראשון, 7.5.04
- ים, יהושע, משפחת הישראלי הנעדר, הארץ, 23.5.03

כהן, נועם, מכתבים מנועם, תשנ"ו
לורד, אמנון, ארבעה יצאו לדרך עם שקיעה, אמצע חדרה, 15.9.93
לי, ורד, בסיאטל ייסדתי את מרידת היהודים, מוסף הארץ, 6.11.03
מגד, אהרון, סטרא אחרא, למרחב, 16.9.60
מעוז, דריה, הודו תאהב אותי, ירושלים 2002
נגיד, חיים, תחת שמי המדבר, ידיעות אחרונות, 14.4.00
נוי, חיים, סיפורים של גבריות הגמונית: גוף ומרחב בסיפורי תרמילאים ישראליים, סוציולוגיה ישראלית ה(1), 2003
נתן, יובל, אין מסקנות, מעריב, 10.12.99
סמוחה, שחר, אחד מכל חמישים יחזור מהודו שרוט, הארץ, 5.10.03
פינקל, עומרי, טיפוס בבוליביה, 11.7.03, www/lobo.co.il
פלטיין, אלעד, טירופו של מסע או מסעו של טירוף?, תל אביב 2003
צבר-בן יהושע, נעמה, קיבוץ L.A., תל אביב 1996
קרמר, גיל, נוה מדבר, מבפנים, ינואר 1990
קרן, עוזי, עד פי התהום, 1997
רבין, יצחק, פנקס שירות, 1979
רובינשטיין, אמנון, להיות עם חופשי, תל אביב 1977
רז, ערן, איש הפח, הוד השרון 2004
רן, אודי, טבע הדברים, ינואר 1996
שאול, מולי, הכלום שיש בו הכל, מסע אחר, יוני יולי 1995
שאול, מולי, לגעת ברוח לגעת במים, מסע אחר, ינואר 2000
שגב, עמירה, אנציקלופדיה מהלכת, מוסף הארץ, 16.11.10
שגיב, נועם, חפשו אותי בקרטחנה, נתניה 2001
שיזף, צור, נמר בהרים, תל אביב 1988
שלו, חמי, פדיון או בזיון, מעריב, 24.10.03
שמחאי, דלית, השביל הזה מתחיל כאן, תל אביב 2000
שפילמן, איל, על אדמה זרה, תל אביב 1999
שפירא, אניטה, יהודים חדשים יהודים ישנים, תל אביב 1997
שפרן, נסיה, צמיחתה של תופעת התרמילאות הישראלית, הדואר, אפריל 2003
שרגאי, נדב, הדא ארדי, הארץ, 25.4.01
2004 Timeless Mysteries of Stonehenge, The AAATouch, March/April Jascoll, John, The
Bolivia, 2004, Lonely Planet